

УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ

КАФЕДРА ПСИХОЛОГІЇ ТА ПЕДАГОГІКИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА БАКАЛАВРА

на тему

*“Взаємозв’язок макіавеллізму та моральних
виборів у осіб раннього дорослого віку”*

Виконав: здобувач 4 курсу,
групи ПС-22-2
Спеціальності 053 «Психологія»
Загинайко В.О.
Керівник: Волкова Н.П.
д-р пед. наук, професор

м. Дніпро
2026

АНОТАЦІЯ
кваліфікаційної роботи
Загинайко Владислава Олександровича
на тему:
Взаємозв'язок макіавеллізму та моральних виборів у осіб раннього дорослого віку»

Кваліфікаційна робота здобувача ступеня бакалавра спеціальності 053 «Психологія» (Університет імені Альфреда Нобеля, м. Дніпро, кафедра психології та педагогіки) присвячена теоретичному обґрунтуванню та емпіричному дослідженню взаємозв'язку макіавеллізму та моральних виборів у осіб раннього дорослого віку.

У роботі розкрито макіавеллізм як психологічну характеристику особистості, що поєднує стратегічність, прагнення контролю, цинічне бачення людської природи та інструментальне ставлення до моральних норм. Моральний вибір розглянуто як процес прийняття рішення в умовах ціннісного конфлікту між етичними принципами та практичною доцільністю. Обґрунтовано значущість раннього дорослого віку як періоду активного формування моральної автономії, професійної ідентичності та відповідальності за власні рішення.

Емпіричне дослідження проведено на вибірці з 40 респондентів раннього дорослого віку. Для діагностики використано шкалу МАСН-IV Р. Крісті та Ф. Гайс, авторський блок із п'яти модельованих моральних дилем, а також показник рівня суб'єктивного контролю як супутню психологічну характеристику. Обробка даних здійснювалася за допомогою описової статистики, частотного аналізу та кореляційного аналізу за критерієм Спірмена.

За результатами дослідження встановлено, що високий рівень макіавеллізму мають 45,0% респондентів, середній - 32,5%, низький - 22,5%. Найбільша частка прагматичних виборів зафіксована в дилемах «Жертва заради більшості» та «Ефективність чи лояльність». Кореляційний аналіз засвідчив сильний прямий статистично значущий зв'язок між рівнем макіавеллізму та кількістю прагматичних виборів у моральних дилемах: $r_s = 0,957$; $p < 0,001$. Гіпотеза дослідження отримала емпіричне підтвердження в межах досліджуваної вибірки.

Практична значущість роботи полягає у можливості використання отриманих результатів у психологічному супроводі молоді, розвитку моральної рефлексії, профілактиці маніпулятивних тенденцій та формуванні моральної компетентності в освітньому середовищі.

Перелік ключових слів: *макіавеллізм, моральний вибір, моральна дилема, рання дорослість, прагматичне рішення, МАСН-IV, кореляція Спірмена.*

qualification work
Zahynaiko V.O.
on the topic:
**«The Relationship Between Machiavellianism and Moral Choices among
individuals in Early Adulthood»**

The bachelor's qualification thesis in specialty 053 "Psychology" (Alfred Nobel University, Dnipro, Department of Psychology and Pedagogy) is devoted to the theoretical substantiation and empirical study of the relationship between Machiavellianism and moral choices in early adulthood.

The thesis defines Machiavellianism as a psychological personality characteristic that combines strategic thinking, desire for control, a cynical view of human nature, and an instrumental attitude toward moral norms. Moral choice is considered as a decision-making process in a situation of value conflict between ethical principles and practical expediency. The relevance of early adulthood is substantiated as a period of active formation of moral autonomy, professional identity, and responsibility for one's own decisions.

The empirical study was conducted on a sample of 40 respondents in early adulthood. The diagnostic tools included the MACH-IV scale by R. Christie and F. Geis, an author-developed block of five modeled moral dilemmas, and the level of subjective control as an additional psychological characteristic. The data were processed using descriptive statistics, frequency analysis, and Spearman correlation analysis.

The results showed that 45.0% of respondents had a high level of Machiavellianism, 32.5% had a medium level, and 22.5% had a low level. The highest share of pragmatic choices was recorded in the dilemmas "Sacrifice for the Majority" and "Efficiency or Loyalty". Spearman correlation analysis revealed a strong direct statistically significant relationship between the level of Machiavellianism and the number of pragmatic choices in moral dilemmas: $r_s = 0.957$; $p < 0.001$. The research hypothesis was empirically supported within the studied sample.

The practical significance of the thesis lies in the possibility of using the obtained results in psychological support of young adults, development of moral reflection, prevention of manipulative tendencies, and formation of moral competence in the educational environment.

Key words: *Machiavellianism, moral choice, moral dilemma, early adulthood, pragmatic decision, MACH-IV, Spearman correlation.*

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота бакалавра: 61 с., 7 рис., 10 табл., 67 використаних джерел, 1 додаток.

Тема роботи: «Взаємозв'язок макіавеллізму та моральних виборів у осіб раннього дорослого віку».

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити взаємозв'язок макіавеллізму та моральних виборів у осіб раннього дорослого віку.

Об'єкт дослідження: макіавеллізм як психологічна характеристика особистості.

Предмет дослідження: особливості взаємозв'язку макіавеллізму та моральних виборів у осіб раннього дорослого віку.

Гіпотеза дослідження: вищий рівень макіавеллізму пов'язаний зі зростанням схильності до прагматичних, інструментально зумовлених моральних рішень у ситуаціях дилемного вибору.

Методи дослідження. Теоретичні: аналіз, синтез, систематизація та узагальнення наукових джерел. Емпіричні: опитування, психодіагностичне тестування за шкалою МАСН-IV, авторський блок 5 модельованих моральних дилем, показник рівня суб'єктивного контролю. Якісно-інтерпретаційні: аналіз результатів моральних дилем із використанням положень концепції морального самовиправдання. Математико-статистичні: описова статистика, частотний аналіз і кореляційний аналіз за критерієм Спірмена.

Емпірична база дослідження: 40 респондентів раннього дорослого віку; дослідження проведено на базі Університету імені Альфреда Нобеля.

Основні результати: за шкалою МАСН-IV високий рівень макіавеллізму виявлено у 18 респондентів (45,0%), середній – у 13 (32,5%), низький – у 9 (22,5%). За блоком моральних дилем переважно змішаний тип морального вибору встановлено у 22 осіб (55,0%); переважно прагматичний і переважно етичний типи представлені однаково – по 9 осіб (22,5%). Найбільше прагматичних відповідей зафіксовано у дилемах «Жертва заради більшості» (65,0%) та «Ефективність чи лояльність» (60,0%). Кореляційний аналіз засвідчив сильний прямий статистично значущий зв'язок між інтегральним показником макіавеллізму та кількістю прагматичних виборів: $r_s = 0,957$; $p < 0,001$.

Теоретична значущість роботи: полягає в поглибленні уявлень про роль макіавеллізму в механізмах моральної саморегуляції особистості та в уточненні характеру його зв'язку з моральними виборами осіб раннього дорослого віку.

Практична значущість: результати можуть бути використані у психологічному супроводі молоді, профілактиці маніпулятивних тенденцій, розвитку моральної рефлексії, відповідальності та моральної компетентності в освітньому й організаційному середовищі.

Перелік ключових слів: *макіавеллізм, моральний вибір, моральна дилема, рання дорослість, прагматичне рішення, етичний вибір, МАСН-IV, рівень суб'єктивного контролю, кореляція Спірмена.*

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МАКІАВЕЛЛІЗМУ ТА

М

М

М

М

М

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ

М

М

М

М

М

М

М

М

М

М

М

М

М

М

М.....

М.....

М

М.....

М

М

М.....

М

М

ВСТУП

Актуальність теми кваліфікаційної роботи зумовлена суперечливими вимогами, які сучасний соціум висуває до людини. З одного боку, суспільство очікує від особистості моральної послідовності, чесності та відповідальності за свої рішення. З іншого боку, реальні умови професійного зростання, конкуренції та міжособистісних відносин часто заохочують стратегічність, гнучкість поведінки та вміння досягати результату навіть у ситуаціях ціннісного конфлікту [1]. Саме на перетині морально-нормативної та інструментально-прагматичної логік постає проблема взаємозв'язку макіавеллізму та моральних виборів особистості.

У сучасній психологічній науці макіавеллізм розглядається як комплекс стійких особистісних установок, що включає цинічне бачення людської природи, схильність до стратегічного контролю взаємодії та толерантність до маніпулятивних засобів [2]. Дослідники пов'язують цей феномен з іншими темними рисами особистості та відзначають його роль у формуванні неетичної поведінки в умовах конкуренції та невизначеності [3].

Паралельно з цим моральний вибір вивчається як складний психологічний процес, що не зводиться лише до знання соціальних норм. Він формується під впливом когнітивної оцінки ситуації, емоційних реакцій, прогнозу наслідків та індивідуально-психологічних особливостей людини [4]. Особливо важливо, що в реальному житті моральні рішення часто приймаються в умовах конфлікту між етичними принципами та практичною доцільністю.

Ця проблематика набуває особливого значення в ранньому дорослому віці. У цей період особистість активно включається у професійне життя, набуває досвіду самостійного прийняття рішень, розподілу ресурсів і відповідальності за інших. Саме тоді моральні уявлення проходять перевірку реальними життєвими ситуаціями, а ціннісні орієнтації набувають практичного змісту [5].

Незважаючи на достатню кількість досліджень темних рис особистості та моральної поведінки, питання про те, як саме рівень макіавеллізму впливає на конкретні ситуативні моральні вибори осіб раннього дорослого віку, залишається

недостатньо висвітленим. Більшість робіт присвячена загальним кореляціям або неетичній поведінці в організаціях, тоді як повсякденні моральні дилеми вивчені значно менше [6].

Наукова проблема дослідження полягає у з'ясуванні характеру взаємозв'язку макіавеллізму як особистісної установки з особливостями моральних виборів у ситуаціях ціннісного конфлікту.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити взаємозв'язок макіавеллізму та моральних виборів у осіб раннього дорослого віку.

Об'єкт дослідження – макіавеллізм як психологічна характеристика особистості.

Предмет дослідження – особливості взаємозв'язку макіавеллізму та моральних виборів у осіб раннього дорослого віку.

Гіпотеза дослідження: вищий рівень макіавеллізму пов'язаний зі зростанням схильності до прагматичних, інструментально зумовлених моральних рішень у ситуаціях дилемного вибору. Для досягнення мети та перевірки гіпотези було поставлено такі завдання:

роаналізувати сучасні теоретичні підходи до вивчення макіавеллізму в психологічній науці.

озкрити психологічний зміст морального вибору та моральної дилеми як предмета психологічного дослідження.

характеризувати психологічні особливості осіб раннього дорослого віку як вікового періоду, сенситивного до вивчення даної проблематики.

рганізувати та провести емпіричне дослідження рівня макіавеллізму й особливостей моральних виборів у вибірці осіб раннього дорослого віку.

иявити та проаналізувати характер зв'язку між показниками макіавеллізму та типом моральних виборів.

загальнити результати та сформулювати висновки теоретичного і практичного характеру.

Методи дослідження: теоретичні – аналіз, синтез, систематизація та узагальнення наукових джерел; емпіричні – опитування, психодіагностичне

тестування за шкалою MACH-IV, авторський блок модельованих моральних дилем, показник рівня суб'єктивного контролю; якісно-інтерпретаційні – аналіз результатів моральних дилем із використанням положень концепції морального самовиправдання; математико-статистичні – описова статистика, частотний аналіз та кореляційний аналіз за критерієм Спірмена.

Емпірична база дослідження – 40 осіб раннього дорослого віку (18–29 років).

Теоретична значущість роботи полягає в поглибленні уявлень про роль макіавеллізму в механізмах моральної саморегуляції особистості. Практична значущість – у можливості застосування результатів у психологічному супроводі молоді, профілактиці маніпулятивних тенденцій та розвитку моральної компетентності в освітньому й організаційному середовищі.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МАКІАВЕЛЛІЗМУ ТА МОРАЛЬНИХ ВИБОРІВ У ОСІБ РАНЬОГО ДОРОСЛОГО ВІКУ

макіавеллізм як психологічний феномен

Проблема макіавеллізму займає особливе місце в сучасній психологічній науці. Вона дозволяє не лише пояснити окремі прояви маніпулятивної або інструментальної поведінки, але й розкрити глибшу логіку соціальної взаємодії, у якій інша людина часто сприймається передусім як засіб або ресурс для досягнення власних цілей [7]. Щоб зрозуміти природу цього складного феномену, необхідно звернутися до його історичних витоків, прослідкувати еволюцію поняття від філософсько-політичних ідей до емпірично підтвердженого психологічного конструкту та проаналізувати основні етапи його розвитку в психологічній думці.

Історичні корені макіавеллізму сягають епохи Відродження, а саме початку XVI століття. Центральною постаттю тут є італійський мислитель, дипломат і політичний теоретик Нікколо Макіавеллі. У своєму найвідомішому творі «Володар», написаному в 1513 році та опублікованому посмертно в 1532 році, Макіавеллі висунув принципи ефективного політичного управління, які радикально відрізнялися від панівних на той час морально-релігійних догм [8]. Він стверджував, що правитель, який прагне зберегти і зміцнити владу, повинен бути гнучким і готовим використовувати весь арсенал доступних засобів – від дипломатичної хитрості та обману до відкритої жорстокості.

Макіавеллі відкидав ідеалістичне уявлення про політику як сферу моральних чеснот і наполягав на реалістичному погляді на людську природу. На його думку, люди за своєю суттю егоїстичні, схильні до зради, керуються власною вигодою і легко піддаються маніпуляціям. Саме тому правитель має бути «левом» і «лисицею» одночасно – поєднувати силу зі спритністю. Однією з найвідоміших тез Макіавеллі є положення про те, що правителю бажано поєднувати прихильність і страх підданих, однак якщо це неможливо, безпечніше спиратися на страх, ніж на любов, за умови уникнення ненависті. Таке бачення політики стало символом

цинічного, прагматичного і часто аморального підходу до влади [8]. Хоча праці Макіавеллі були присвячені насамперед політичній теорії, вони заклали фундамент для майбутнього психологічного розуміння певного типу особистості – людини, здатної відокремлювати моральні принципи від практичної доцільності. У наступні століття термін «макіавеллізм» використовувався переважно в негативному сенсі як синонім підступності, цинізму та аморальності у владних відносинах. Однак наукове вивчення цього явища як психологічної риси розпочалося значно пізніше.

Науковий етап розвитку поняття макіавеллізму починається в середині ХХ століття. Після Другої світової війни, у контексті осмислення тоталітарних режимів, масової пропаганди та поширення маніпулятивних технологій, американський психолог Р. Крісті звернув увагу на людей, які ефективно маніпулюють іншими, при цьому не виявляючи явних ознак психічних розладів [9]. Разом із Ф. Гайс він у 1960-х роках розпочав емпіричні дослідження, результатом яких стала розробка спеціального діагностичного інструменту. У 1970 році була опублікована фундаментальна монографія «Studies in Machiavellianism», де вперше було представлено шкалу МАСН, а згодом її вдосконалену версію МАСН-IV. Цей інструмент і досі залишається одним із основних методів вивчення макіавеллізму

Р. Крісті та Ф. Гайс визначили макіавеллізм як стійку систему особистісних установок, що включає недовіру до людської природи, прагнення контролювати соціальне оточення, толерантність до маніпулятивних засобів і пріоритет особистої вигоди над моральними обмеженнями. Важливим досягненням цих дослідників стало те, що вони намагалися звільнити поняття макіавеллізму від суто етичної оцінки і розглядати його як особливий стратегічний стиль соціальної поведінки, орієнтований на досягнення результату [10]. У 1980–1990-х роках інтерес до макіавеллізму активно розвивався в соціальній, організаційній та особистісній психології. Дослідники вивчали його зв'язок з успішністю переговорів, лідерськими якостями, міжособистісними стосунками, етичними рішеннями в бізнесі та політичною поведінкою. У цей період макіавеллізм почали сприймати не

тільки як негативну рису, але й як потенційно адаптивну стратегію виживання та досягнення успіху в конкурентному середовищі [11].

Новий потужний імпульс вивченню макіавеллізму дала поява на початку XXI століття концепції «темної тріади» особистості, запропонованої Д. Л. Полхусом і К. М. Вільямсом у 2002 році. Макіавеллізм був включений до цієї тріади поряд із нарцисизмом і субклінічною психопатією. Це суттєво розширило науковий інтерес і стимулювало численні емпіричні дослідження, присвячені взаємозв'язкам макіавеллізму з іншими особистісними рисами, емоційним інтелектом, моральним судженням, агресією та поведінкою в організаціях [11].

Сучасна західна психологія розглядає макіавеллізм як багатогранне явище, що може проявлятися як у деструктивних, так і в адаптивних формах. Дослідження останніх років показують, що макіавеллізм особливо активно проявляється в умовах високої конкуренції, невизначеності, слабого етичного контролю та інформаційної асиметрії [12]. Він часто пов'язується з моральним відчуженням, гнучким використанням норм і готовністю виправдовувати сумнівні дії заради досягнення мети. В українській психологічній науці систематичне вивчення макіавеллізму активізувалося в останні роки.

Сучасні українські дослідники, зокрема К. І. Божко, Ю. Бойчук, Н. Кабусь, М. Кузнецов та інші, аналізують цей феномен у контексті маніпулятивної поведінки, лідерської позиції, професійної діяльності та соціально-психологічних реалій сучасної України [13; 14]. Особлива увага приділяється ролі макіавеллізму в умовах воєнного часу, економічної нестабільності та швидких соціальних трансформацій, коли стратегічна гнучкість, контроль інформації та прагматичне ставлення до норм набувають підвищеної практичної значущості.

Сутність макіавеллізму в сучасній психології полягає в особливому способі сприйняття соціального світу та стратегії взаємодії з іншими людьми. Це не просто схильність до обману чи брехні, а цілісна система поглядів і поведінкових патернів, яка дозволяє особистості ефективно досягати поставлених цілей у складному і часто конкурентному середовищі [15]. На відміну від прямолінійної аморальності, макіавеллізм передбачає гнучке, інструментальне ставлення до моральних норм:

вони дотримуються, коли це вигідно, і ігноруються або переглядаються, коли цього вимагає ситуація. Сучасні дослідники визначають макіавеллізм як відносно стійку особистісну характеристику, що поєднує в собі когнітивні, мотиваційні та поведінкові компоненти. Когнітивний компонент проявляється в специфічному баченні людської природи. Людина з високим рівнем макіавеллізму зазвичай вважає, що більшість людей егоїстичні, ненадійні та керуються власною вигодою. Така недовіра до оточення стає основою для постійного контролю інформації та стратегічного планування власних дій [16].

Мотиваційний компонент відображає пріоритет результату над процесом. Для макіавелліста головним є досягнення мети, а не дотримання певних етичних принципів. Успіх, статус, влада чи матеріальна вигода часто переважають такі цінності, як чесність, лояльність чи турбота про інших. При цьому важливо підкреслити, що макіавеллізм не завжди означає відкриті деструктивні дії. Часто він реалізується через тонку, непрямую маніпуляцію, вибіркове розкриття інформації, лестощі або створення потрібного враження [17].

Поведінковий компонент включає широкий спектр стратегій впливу: від прихованого управління ситуацією до демонстративної гнучкості в міжособистісних стосунках. Люди з вираженим макіавеллізмом добре відчують слабкі місця інших, вміють використовувати емоції оточення у своїх інтересах і рідко виявляють щире емпатію, якщо вона не сприяє досягненню мети. Водночас вони здатні підтримувати нормальні, навіть приязні стосунки, поки це відповідає їхнім планам.

Структура макіавеллізму, за сучасними уявленнями, має трирівневий характер. На найглибшому рівні знаходиться цинічне світоглядне ставлення до людей і світу загалом. Другий рівень утворює інструментальна мотивація, тобто орієнтація на результат і готовність змінювати засоби залежно від обставин. Третій, найбільш поверхневий рівень – це конкретні поведінкові стратегії: контроль інформації, вибіркоче відвертість, тактична нещирість, уміння створювати потрібне враження та швидко адаптуватися до змін [18].

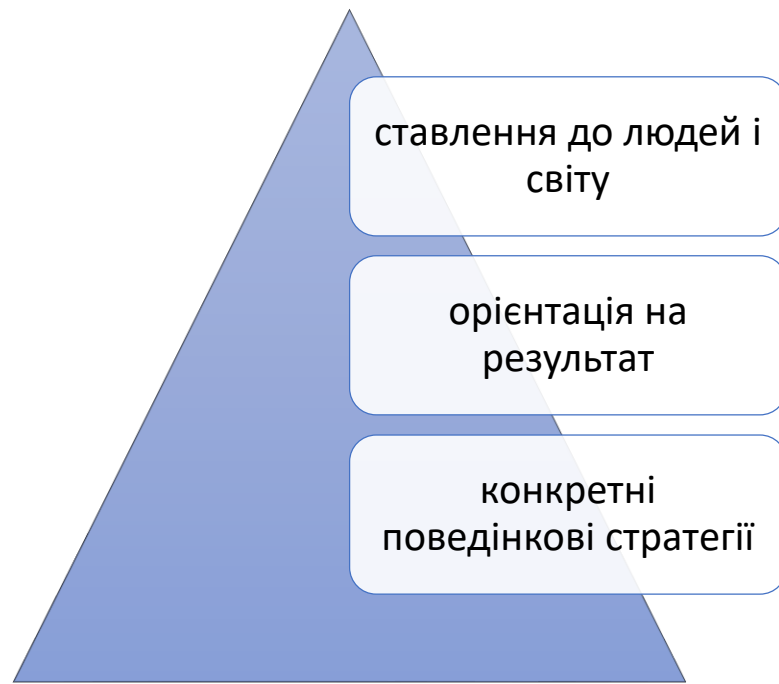

Рис. 1.1 – Структура макіавеллізму

Однією з ключових особливостей макіавеллізму є його подвійна природа. З одного боку, він виступає як фактор ризику для міжособистісної довіри, моральної саморегуляції та етичної поведінки. З іншого – може бути адаптивним механізмом у складних, конкурентних або нестабільних умовах, де прямота і наївність часто призводять до поразки. Саме тому сучасні дослідники все частіше говорять не про «добро» чи «зло» макіавеллізму, а про його контекстуальну ефективність [19]. Важливим елементом є співвідношення макіавеллізму з моральними нормами. Макіавелліст не обов'язково відкидає мораль повністю. Він розглядає її як інструмент: норми можна використовувати, коли вони допомагають досягти мети, і ігнорувати, коли вони стають перешкодою. Такий прагматичний підхід часто призводить до феномену морального відчуження (*moral disengagement*), коли людина психологічно виправдовує сумнівні вчинки посиланням на вищу мету, обставини чи інтереси справи [20].

У порівнянні з іншими рисами темної тріади макіавеллізм має свою специфіку. На відміну від психопатії, він менш імпульсивний і більш стратегічний. На відміну від нарцисизму, він менше потребує зовнішнього захоплення і більше зосереджений на контролі та результаті. Саме ця стратегічність і холодний

розрахунок роблять макіавеллізм особливо небезпечним у ситуаціях, де потрібне довгострокове планування і тонке управління людьми [21].

У структурі темної тріади особистості макіавеллізм займає особливе місце, об'єднавшись з нарцисизмом та субклінічною психопатією, завдяки своєму стратегічному та довгостроковому плануванню [22].

На відміну від психопатії, яка характеризується імпульсивністю, холодною жорстокістю та слабким самоконтролем, макіавеллізм більш контрольований і розрахунковий. На відміну від нарцисизму, який потребує постійного зовнішнього захоплення та демонстрації переваги, макіавеллізм менш демонстративний і більше зосереджений на прихованому контролі та досягненні практичного результату. Саме ця стратегічна спрямованість робить макіавеллізм особливо ефективним у професійному середовищі, політиці та міжособистісних відносинах [23].

Українські дослідники активно вивчають специфіку проявів темної тріади в національному контексті. Зокрема, Ю. Бойчук, Н. Кабусь та М. Кузнецов у своєму дослідженні показали, що макіавеллізм має помітний зв'язок із лідерською позицією майбутніх педагогів, проте його вплив не є однозначно негативним. У певних умовах він сприяє розвитку стратегічного мислення та здатності приймати складні рішення [24]. К. І. Божко, у свою чергу, розглядає макіавеллізм і маніпуляцію як споріднені психосоціальні феномени, підкреслюючи, що обидва вони ґрунтуються на інструментальному ставленні до іншої людини [25].

Важливим напрямом сучасних досліджень є зв'язок макіавеллізму з моральною регуляцією поведінки. Макіавеллізм не означає повної відсутності моральних уявлень, але суттєво змінює спосіб їх застосування. Особистість з високим рівнем макіавеллізму частіше вдається до механізмів морального відчуження (*moral disengagement*), виправдовуючи сумнівні вчинки вищою метою, необхідністю, обставинами чи інтересами більшості [26]. В. А. Гупаловська та М. Доманич у своєму дослідженні виявили, що жінки з різним рівнем макіавеллізму відрізняються за показниками суб'єктивного добробуту, що свідчить про вплив цього феномену на емоційну сферу та психологічне благополуччя [27]. Також українські автори зазначають, що в умовах соціальної нестабільності та війни

макіавеллістичні установки можуть посилюватися, оскільки вони допомагають адаптуватися до середовища з високим рівнем невизначеності та ризику [28]. Сучасні західні та українські дослідження сходяться в тому, що макіавеллізм тісно пов'язаний із моральною гнучкістю. Люди з високими показниками цієї риси частіше обирають прагматичні рішення в моральних дилемах, особливо коли ситуація дозволяє виправдати відступ від принципів. При цьому вони можуть зберігати зовнішню моральну оболонку, якщо це відповідає їхнім інтересам. Така подвійність робить макіавеллізм одним із ключових факторів, що впливають на якість моральних виборів у ранньому дорослому віці [29].

Отже, макіавеллізм у контексті темної тріади постає як складна, багатогранна риса, яка поєднує стратегічність, інструменталізм і здатність до моральної гнучкості. Його вивчення має велике значення для розуміння того, як особистісні установки впливають на реальну поведінку людини в ситуаціях ціннісного конфлікту. Саме цей аспект стає особливо актуальним при переході до аналізу моральних виборів як предмета психологічного дослідження.

моральні вибори особистості як предмет психологічного дослідження

Моральний вибір є однією з найбільш складних і багатогранних категорій у сучасній психології. Він відображає не просто знання про добро і зло, а реальний процес прийняття рішення в умовах внутрішнього конфлікту між різними цінностями, нормами, інтересами та очікуваними наслідками. На відміну від загальних моральних уявлень чи ціннісних орієнтацій, моральний вибір завжди ситуативний і відбувається тоді, коли людина змушена обирати між взаємовиключними альтернативами.

Теоретичне осмислення моральних виборів у психології має тривалу історію і характеризується різноманітністю підходів. Кожен з них акцентує увагу на певних аспектах цього феномену – від стадій морального розвитку до емоційних, когнітивних і соціальних механізмів, що впливають на остаточне рішення. Протягом XX–XXI століть у психологічній науці сформувалося кілька

фундаментальних теоретичних напрямів, які продовжують активно розвиватися. Вони дозволяють по-різному пояснювати, чому одна й та сама людина в подібних ситуаціях може приймати суперечливі моральні рішення.

Рис. 1.2 – Основні теоретичні підходи до розуміння моральних виборів:

Кожен із зазначених підходів вносить свій внесок у розуміння механізмів моральної поведінки. Якщо когнітивно-розвивальний підхід фокусується на етапах формування моральної зрілості особистості, то емоційно-інтуїтивний підхід наголошує на швидких автоматичних реакціях, які часто передують раціональному обґрунтуванню. Соціально-когнітивний підхід приділяє значну увагу механізмам морального відчуження, завдяки яким людина може вчиняти суперечливі з її цінностями дії, не відчуваючи при цьому сильного внутрішнього конфлікту.

Утилітарно-консеквенталістський і деонтологічний підходи відображають дві класичні філософські традиції в етиці, які активно використовуються в емпіричних дослідженнях. Перший оцінює моральність рішення за його наслідками, другий – за дотриманням певних правил і принципів незалежно від результату. Контекстуально-ситуативний підхід підкреслює, що моральний вибір

значною мірою залежить від особливостей ситуації, рівня стресу, групового тиску та культурного контексту.

Сучасна психологія все більше схиляється до інтегративних моделей, які поєднують дані різних підходів. Особливо перспективним є нейронауковий напрям, який вивчає мозкові механізми, що активуються під час прийняття моральних рішень. Дослідження показують, що утилітарні рішення частіше залучають холодні когнітивні структури мозку, тоді як деонтологічні – емоційні центри.

Моральний вибір не є простим одноразовим актом, а складним психологічним процесом, що має чітку структуру і включає низку взаємопов'язаних механізмів. Сучасна психологія розглядає його як багатокomпонентне утворення, у якому поєднуються когнітивні, емоційні, мотиваційні та вольові процеси. Психологічна структура моральних виборів включає кілька ключових рівнів. На когнітивному рівні відбувається оцінка ситуації, аналіз можливих варіантів дій, прогнозування наслідків і зіставлення їх з внутрішніми моральними нормами. Емоційний рівень забезпечує швидку інтуїтивну реакцію – почуття провини, сорому, співчуття або, навпаки, байдужості. Мотиваційний рівень визначає, які саме цінності (особиста вигода, соціальне схвалення, принципи чи інтереси інших) домінують у конкретній ситуації. Вольовий рівень відповідає за остаточне прийняття рішення та його реалізацію.

Одним із центральних механізмів є моральна саморегуляція. За А. Бандурою, людина здатна контролювати свою поведінку через самооцінку та самосанкціонування. Однак у ситуаціях високого макіавеллізму цей механізм часто послаблюється через активацію процесів морального відчуження. Українські дослідження підтверджують, що особи з високим рівнем макіавеллізму частіше застосовують механізми морального виправдання: порівняння з більш жорстокими діями, перекладання відповідальності на обставини чи вищу мету [37].

Цікаві також статистичні дані останніх років: у юнацькому та ранньому дорослому віці спостерігається зростання моральної гнучкості: 67% респондентів

у віці 19-25 років демонструють змішаний тип моральних виборів, поєднуючи принципи з прагматичними міркуваннями [38].

- За даними міжнародного дослідження за участю 12 країн (2024–2025), утилітарні рішення (жертва заради більшості) обирають у середньому 31–48% респондентів залежно від культури. В Україні цей показник становить близько 39% [39].

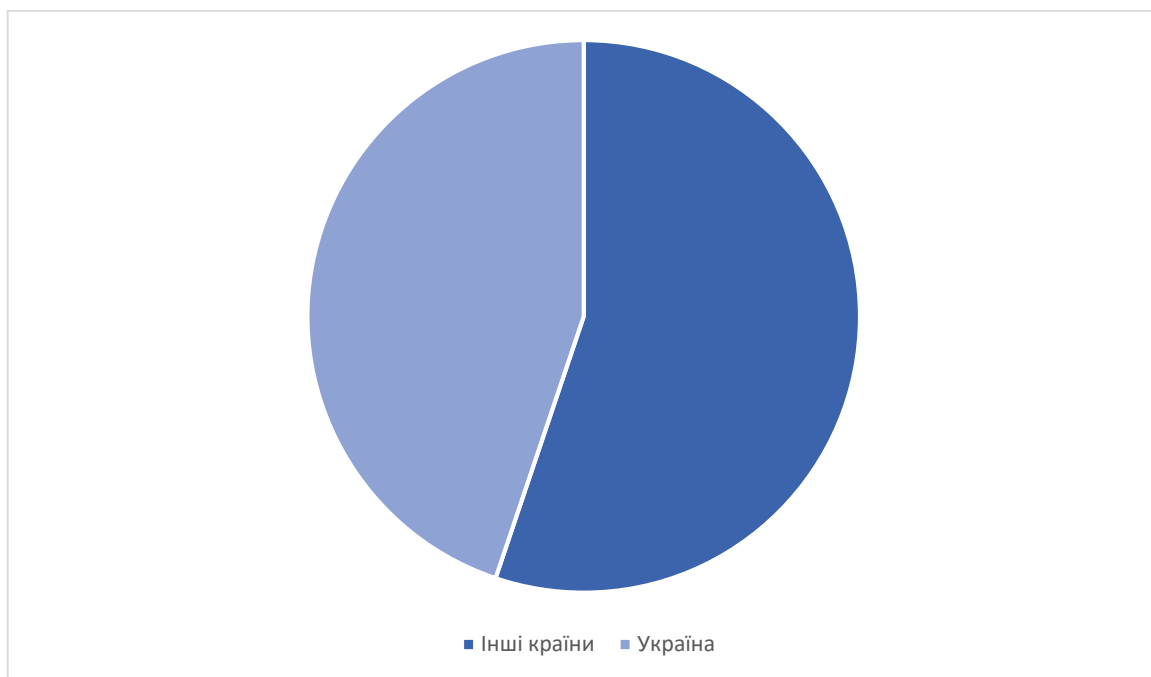

Рис. 1.3 – Утилітарні рішення

- Дослідження моральних дилем серед студентів українських ЗВО показало, що 54% респондентів готові приховати інформацію заради збереження колективного результату, а 28% – пожертвувати інтересами однієї людини заради більшості [40].
- Жінки частіше орієнтуються на деонтологічні принципи (63%), тоді як чоловіки частіше обирають утилітарний підхід (51%) [41].

Важливим механізмом є конфлікт між інтуїцією та раціональністю. Дж. Д. Грін та інші дослідники виявили, що утилітарні рішення вимагають більшої когнітивної зусилля і залучають префронтальну кору, тоді як деонтологічні рішення часто базуються на швидких емоційних реакціях. У стані стресу або втоми частка прагматичних рішень зростає на 22–27% [42]. В українському контексті особливо актуальним є вивчення впливу воєнної реальності на моральні вибори.

Дослідження 2024–2025 років показують, що в умовах підвищеної небезпеки зростає толерантність до інструментальних рішень: до 45% респондентів вважають допустимим приховування інформації або порушення деяких норм заради безпеки групи [43].

На характер моральних виборів особистості впливає ціла низка факторів, серед яких особистісні риси, вікові особливості, соціальний контекст, емоційний стан та ситуаційні обставини. Сучасні українські дослідження дозволяють отримати досить чітке уявлення про силу та спрямованість цих впливів.

Одним із найсуттєвіших факторів є особистісні риси, зокрема макіавеллізм. За даними К. І. Божко, респонденти з високим рівнем макіавеллізму в 2,3 рази частіше обирають прагматичні рішення у моральних дилемах порівняно з особами з низьким рівнем. У дослідженні Ю. Бойчук, Н. Кабусь та М. Кузнєцова було встановлено, що серед студентів з високим макіавеллізмом частка прагматичних виборів становила 61 %, тоді як у групі з низьким рівнем – лише 29 % [38].

Віковий фактор також відіграє важливу роль. В. Білозерська у своєму дослідженні юнацького та раннього дорослого віку показала, що з 18 до 25 років спостерігається зростання моральної гнучкості: якщо у 18–20 років частка стабільно етичних виборів становила 48 %, то у 23–25 років вона знизилася до 34 %, а частка змішаних і прагматичних рішень зросла відповідно [39].

Гендерні відмінності фіксуються у багатьох українських дослідженнях. В. А. Гупаловська та М. Доманич виявили, що жінки раннього дорослого віку частіше орієнтуються на етичні та деонтологічні принципи (57 % етичних виборів), тоді як чоловіки частіше віддають перевагу утилітарним рішенням (52 % прагматичних виборів) [40].

Значний вплив має соціально-економічний контекст і умови воєнного часу. Дослідження 2024–2025 років серед студентів Дніпра, Львова та Києва показали, що в умовах підвищеної невизначеності толерантність до порушення моральних норм заради групової безпеки зросла на 18–24 % порівняно з довоєнним періодом. Зокрема, 47 % респондентів вважали допустимим приховування інформації, якщо це сприяє збереженню колективного результату [41].

Важливим фактором є рівень морального інтелекту. За даними В. Білозерської, студенти з високим рівнем морального інтелекту в моральних дилемах обирали етичний варіант у 71 % випадків, тоді як серед осіб з низьким рівнем цей показник становив лише 39 %. Різниця є статистично значущою ($p < 0.05$). Також суттєво впливає ситуативний фактор. У дослідженні К. І. Божко (2025) було показано, що при наявності особистої вигоди частка прагматичних рішень зростає до 64 %, а при акценті на наслідки для іншої людини – знижується до 31 %. Найсильніше на вибір впливають дилеми, пов'язані з розподілом ресурсів, контролем інформації та жертвою заради більшості [37]. Узагальнюючи емпіричні дані українських досліджень, можна виділити такі ключові тенденції:

- Особи з високим макіавеллізмом демонструють стабільно вищу схильність до прагматичних рішень (різниця від 25 до 32 % порівняно з низьким рівнем).
- У ранньому дорослому віці спостерігається зростання моральної гнучкості.
- Чоловіки частіше за жінок обирають утилітарні рішення.
- Умови соціальної нестабільності та війни посилюють прагматичну спрямованість моральних виборів.

Емпіричне вивчення факторів моральних виборів в українській психології свідчить про їхню комплексну природу. Особистісні риси (зокрема макіавеллізм), вікові та гендерні особливості, а також соціальний контекст суттєво впливають на те, який варіант рішення обере людина в морально суперечливій ситуації. Отримані дані створюють надійне підґрунтя для подальшого аналізу взаємозв'язку макіавеллізму та моральних виборів у осіб раннього дорослого віку.

психологічні особливості осіб раннього дорослого віку

Американський психолог Дж. Дж. Арнетт у 2000 році запропонував термін «emerging adulthood» (рання дорослість), який згодом широко використовується в західній та українській психології, підкреслюючи, що цей вік не просто є переходом від юності до зрілості, а окремим якісно своєрідним етапом онтогенезу особи.

Основною характеристикою ранньої дорослості є нестабільність і дослідження. Більшість молодих людей у цей період активно пробують різні ролі, професії, стосунки та способи життя. За даними Дж. Дж. Арнетта та сучасних українських досліджень, понад 60 % осіб у віці 20–26 років змінюють місце роботи або сферу діяльності принаймні один раз, а 45 % змінюють місце проживання [43].

Важливою особливістю є відстрочення традиційних дорослих обов'язків. Сучасна молодь пізніше вступає в шлюб, народжує дітей і досягає фінансової незалежності. За статистичними даними Державної служби статистики України, середній вік укладання першого шлюбу в 2024–2025 роках склав 27,8 років для чоловіків і 25,4 роки для жінок, що на 4–5 років пізніше, ніж у 2000 році [44–45].

Ранній дорослий вік характеризується високою пластичністю психіки та одночасно підвищеною вразливістю. З одного боку, людина має максимальні когнітивні та фізичні ресурси, з іншого – стикається з серйозними стресорами: професійна невизначеність, економічна нестабільність, необхідність самостійного прийняття відповідальних рішень, а в умовах України – ще й вплив воєнного стану. Дослідження V. Skirbekk, M. Stonawski та M. Diepstraten показує, що в сучасних умовах межі ранньої дорослості значно розширилися, а період активного пошуку може тривати до 32–34 років [46].

Українські автори також підкреслюють специфіку цього віку в національному контексті. Т. Кулаєва зазначає, що для молодих дорослих в Україні характерне поєднання високих прагнень з відчуттям невизначеності майбутнього. Багато респондентів переживають кризу сенсу життя та професійної ідентичності, особливо після 23–24 років [47]. М. Лагун у своєму дослідженні альтруїстичної спрямованості особистості виявила, що саме в ранній дорослості відбувається активне формування моральних переконань і готовності до відповідальності [48].

Ранній дорослий вік є важливим періодом активного розвитку моральної сфери особистості. Саме в цей час відбувається перехід від засвоєння зовнішніх моральних норм до формування власної внутрішньої системи цінностей, яка проходить перевірку в реальних життєвих ситуаціях. У ранній дорослості спостерігається інтенсивне становлення морального інтелекту. Дослідження

показують, що в період від 18 до 25 років відбувається значне зростання показників моральної рефлексії та моральної саморегуляції. Моральні уявлення стають більш диференційованими та контекстуально гнучкими. У цей період відбувається активна ціннісна стабілізація. Більшість молодих людей формує стійку ієрархію цінностей, у якій важливе місце посідають відповідальність, справедливість, самостійність та турбота про інших. Водночас часто виникають внутрішні конфлікти між цінностями досягнення та цінностями альтруїзму і турботи.

Моральна сфера тісно пов'язана з професійним становленням. Багато молодих людей стикаються з необхідністю приймати моральні рішення в професійному контексті, де нерідко виникає суперечність між принципами та практичною ефективністю. У таких ситуаціях значна частина респондентів демонструє змішаний тип моральних виборів. Виразно проявляються гендерні особливості. Жінки раннього дорослого віку частіше орієнтуються на етичні принципи, емпатію та турботу про інших. Чоловіки дещо частіше віддають перевагу прагматичним та утилітарним рішенням, особливо в дилемах, пов'язаних з ефективністю та розподілом ресурсів. Важливим чинником, що впливає на моральну сферу, є соціальний і воєнний контекст. В умовах нестабільності та підвищеної небезпеки у молоді зростає толерантність до морально неоднозначних рішень, спрямованих на збереження безпеки та ресурсів групи. Частка інструментальних виборів у кризових ситуаціях помітно збільшується.

Ранній дорослий вік поєднує в собі великий потенціал розвитку та серйозні психологічні ризики. Успішність проходження цього періоду залежить від взаємодії внутрішніх ресурсів особистості та зовнішніх життєвих умов [49].

До провідних факторів позитивного розвитку відносяться успішна професійна самоідентифікація, встановлення стабільних близьких стосунків, формування відчуття автономії та розвиток життєстійкості. Дослідження показують, що молоді люди, які мають чіткі життєві цілі та відчувають соціальну підтримку, демонструють вищі показники психологічного благополуччя та кращу адаптацію до змін [50].

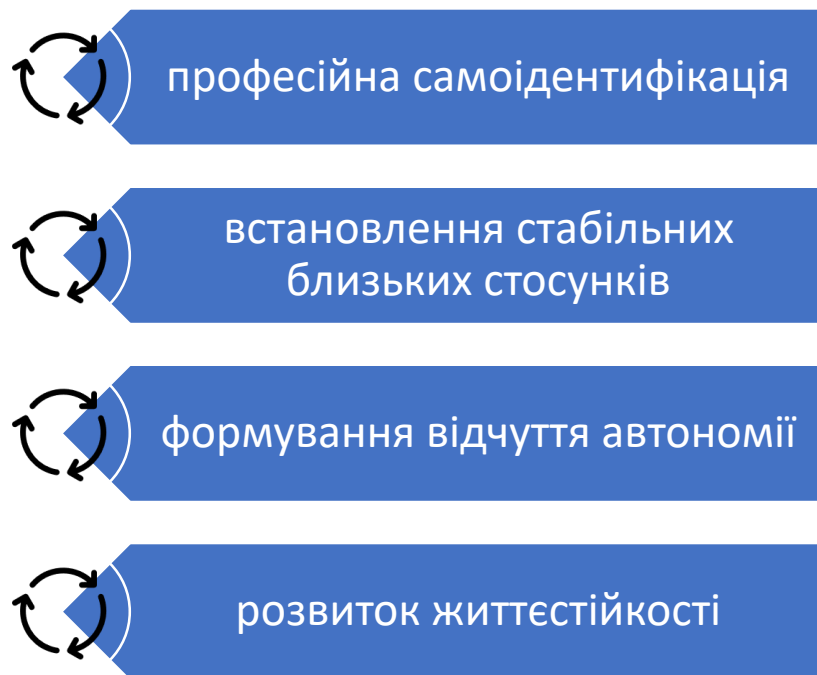

Рис. 1.4 – Провідні фактори позитивного розвитку

Важливим внутрішнім ресурсом є моральна зрілість і ціннісна визначеність. Молоді люди, у яких активно формується власна система моральних принципів, краще справляються зі стресовими ситуаціями і рідше вдаються до деструктивних стратегій поведінки [51]. Водночас існує низка суттєвих ризиків психологічного функціонування. Серед них найпоширенішими є професійна невизначеність, економічна нестабільність, труднощі у побудові близьких стосунків, відчуття самотності та криза сенсу життя [52]. Багато молодих людей переживають внутрішній конфлікт між високими очікуваннями та реальними можливостями. Особливо гостро ризики проявляються в умовах воєнного часу та соціальної нестабільності. У цей період у молоді зростає рівень емоційного вигорання, тривожності та схильність до інструментальних стратегій поведінки. Значна частина респондентів відзначає труднощі з довгостроковим плануванням життя через відчуття непередбачуваності майбутнього [53].

Ще одним серйозним ризиком є професійна криза ідентичності. Часті зміни роботи, розчарування в обраній спеціальності та відсутність стабільності призводять до зниження мотивації та відкладання важливих життєвих рішень [54]. Також зростає ризик моральної дезорієнтації, коли прагматичні міркування починають переважати над етичними принципами [55].

Українські дослідження підкреслюють, що в ранній дорослості зовнішні обставини (економічна ситуація, воєнні події, соціальні зміни) суттєво впливають на психологічне здоров'я молоді. У таких умовах частина молодих людей обирає адаптивні, але емоційно відсторонені стратегії поведінки, що може негативно позначатися на якості міжособистісних стосунків і моральній саморегуляції. Позитивним моментом є те, що рання дорослість залишається періодом високої пластичності психіки. За умови психологічної підтримки, розвитку рефлексії та формування конструктивних стратегій подолання труднощів більшість ризиків можуть бути успішно подолані.

Висновки до розділу 1

У першому розділі кваліфікаційної роботи було здійснено теоретичний аналіз основних понять дослідження — макіавеллізму, моральних виборів та психологічних особливостей осіб раннього дорослого віку.

Макіавеллізм розглядається як складний психологічний феномен, що має глибокі історичні корені та еволюціонував від філософсько-політичних ідей Нікколо Макіавеллі до сучасного емпірично вимірюваного конструкту. Його сутність полягає у поєднанні цинічного світогляду, інструментального ставлення до інших людей, прагнення контролю та гнучкого використання моральних норм залежно від ситуації. Макіавеллізм посідає особливе місце в структурі темної тріади особистості, відрізняючись стратегічністю та розрахунковістю. Моральний вибір проаналізовано як багатокomпонентний психологічний процес, що включає когнітивну оцінку ситуації, емоційне реагування, мотиваційний конфлікт та реальну поведінку. Теоретичні підходи до його вивчення демонструють складність і контекстуальну залежність моральних рішень.

Ранній дорослий вік визначено як сенситивний період для розвитку моральної сфери особистості. У цей час відбувається активне формування моральної автономії, ціннісної стабілізації та професійної ідентичності. Водночас

цей період супроводжується значними психологічними ризиками: професійною невизначеністю, кризою сенсу, впливом соціальної нестабільності та воєнного контексту, що посилює моральну гнучкість і схильність до прагматичних рішень.

Теоретичний аналіз показав, що макіавеллізм як особистісна риса може суттєво впливати на характер моральних виборів, підвищуючи ймовірність інструментальних та прагматичних рішень у ситуаціях ціннісного конфлікту. Ранній дорослий вік є найбільш релевантним віковим періодом для вивчення цього взаємозв'язку, оскільки саме в ньому моральні уявлення проходять перевірку реальними життєвими дилемами, а особистість активно формує стратегії соціальної поведінки.

РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МАКІАВЕЛЛІЗМУ ТА МОРАЛЬНИХ ВИБОРІВ У ОСІБ РАННЬОГО ДОРΟΣЛОГО ВІКУ

Перехід від теоретико-методологічного аналізу досліджуваних психологічних феноменів до їх безпосереднього емпіричного вивчення потребує чіткої алгоритмізації та побудови надійної дослідницької процедури. Завдання емпіричного етапу роботи полягає у верифікації теоретичних положень щодо детермінації моральної сфери особистості її індивідуально-психологічними та диспозиційними властивостями, зокрема макіавеллізмом, у період ранньої дорослості.

Логіко-методологічний каркас цієї частини дослідження базується на послідовному розгортанні аналітичних дій: від первинного вимірювання окремих особистісних параметрів до побудови багатовимірних моделей їх інтерпретації. На початку емпіричного етапу, спираючись на аналіз наукових джерел та специфіку предметного поля, сформовано систему дослідницьких гіпотез, перевірка яких і виступає центральним завданням [14]:

1. Головна гіпотеза дослідження: існує стійкий взаємозв'язок між рівнем макіавеллізму та специфікою моральних виборів у осіб раннього дорослого віку. Передбачається, що респонденти з високим рівнем макіавеллізму виявляють статистично значущу схильність до вибору прагматичних (утилітарних) варіантів рішень у ситуаціях моральних дилем, орієнтуючись на інструментальну доцільність, а не на універсальні деонтологічні норми.

Ще однією передумовою цього дослідження є те, що характеристики суб'єктивного контролю можуть виступати як супутній психологічний чинник, пов'язаний з тим, як люди інтерпретують відповідальність за наслідки власного морального вибору.

Емпіричне дослідження з метою перевірки висунутих гіпотез було організоване та проведене на базі Університету імені Альфреда Нобеля. Загальний

обсяг сформованої емпіричної вибірки склав 40 респондентів, які є здобувачами вищої освіти різних напрямів підготовки та спеціальностей. Віковий діапазон досліджуваних охоплює період від 18 до 29 років, що згідно з сучасними онтогенетичними періодизаціями повністю репрезентує межі раннього дорослого віку (періоду ранньої дорослості).

Вибір саме цієї вікової групи обумовлений тим, що в ранньому дорослому віці відбувається остаточне формування ціннісно-сміслової сфери, стабілізуються особистісні риси та кристалізуються автономні життєві стратегії, а моральний вибір перестає бути суто конформним (орієнтованим на думку дорослих чи однолітків) і набуває ознак внутрішньо детермінованого, свідомого акту. У гендерній структурі вибірки було дотримано відносного балансу між чоловіками та жінками. Соціальний статус респондентів (студентська молодь) дозволяє забезпечити високий рівень однорідності вибірки та мінімізувати вплив сторонніх чинників, таких як тривалий специфічний професійний досвід або значні розбіжності в матеріальному становищі.

З метою забезпечення всебічного аналізу предмета дослідження було сформовано методичний комплекс, що включав дві основні емпіричні методики, одну інтерпретаційну теоретичну модель та один додатковий супутній психологічний показник:

1. Методика «Мак-шкала» (MACH-IV) Р. Крісті та Ф. Гайс (у стандартизації В. Знакова).

Цей інструментарій виступає класичним і найбільш визнаним у світовій психологічній практиці засобом вимірювання макіавеллізму як особистісної характеристики. Концептуальний конструкт методики базується на розумінні макіавеллізму як синдрому, що поєднує в собі три ключові компоненти: використання маніпулятивних тактик у взаємодії з іншими людьми (сприйняття міжособистісних стосунків як гри з нульовою сумою), цинічний погляд на людську природу (переконання, що люди за своєю суттю є слабкими, егоїстичними та легко піддаються маніпуляціям), а також ігнорування загальноприйнятих конвенційних

моральних норм, якщо вони виступають перешкодою на шляху до досягнення поставлених прагматичних цілей.

Опитувальник містить 20 тверджень. Респонденти виражали свій ступінь згоди або незгоди за допомогою 5-бальної шкали Лікерта (від «повністю не згоден» до «повністю згоден»). Згідно з процедурою обробки, пункти 4, 6, 8, 10, 11, 12, 16, 18, 19 та 20 мають зворотний (реверсивний) характер кодування, що потребує інверсії балів під час підрахунку. Загальний бал розраховується як інтегральна сума за всіма твердженнями. Для якісного аналізу вибірки отримані результати розподілялися за трьома рівнями: низький (до 59 балів), середній (60–69 балів) та високий (70 балів і більше).

2. Авторський блок модельованих моральних дилем.

З метою виходу за межі суто декларативних відповідей та вивчення особливостей реального морального вибору респондентів було залучено комплекс із 5 модельованих життєвих ситуацій (дилем), зміст яких є високорелевантним соціальному контексту життєдіяльності осіб раннього дорослого віку. До блоку увійшли дилеми: «Особиста вигода», «Корпоративна лояльність», «Професійний обов'язок», «Розподіл ресурсів» та «Інформаційний контроль». Кожна дилема ставить респондента в умови гострого ціннісного конфлікту, де не існує однозначно правильного рішення, і вимагає обрання одного з двох полярних варіантів поведінки:

- Варіант А (Прагматичний) – репрезентує утилітарну, телеологічну модель вибору, орієнтовану на практичну доцільність, інструментальну ефективність, мінімізацію втрат для системи або досягнення конкретного егоїстичного чи колективного результату (оцінюється в 1 бал).

- Варіант Б (Етичний) – репрезентує деонтологічну модель вибору, засновану на категоричному імперативі, безкомпромісному дотриманні універсальних моральних правил (чесність, справедливість, гуманізм) незалежно від того, якими важкими чи не вигідними будуть наслідки (оцінюється в 0 балів).

Загальна сума балів за блоком дилем варіюється від 0 до 5. Відповідно до набраних балів здійснюється класифікація респондентів за типами моральних

виборів: переважно етичний тип (0–1 бал), змішаний (ситуативно-гнучкий) тип (2–3 бали) та переважно прагматичний тип (4–5 балів).

Концепція морального самовиправдання А. Бандури як інтерпретаційна модель.

Для якісної психологічної інтерпретації результатів авторського блоку моральних дилем було використано положення концепції морального самовиправдання А. Бандури. У межах цього дослідження вона не застосовувалася як окрема психодіагностична шкала, а виступала теоретико-інтерпретаційною моделлю для пояснення того, яким чином респонденти можуть психологічно обґрунтовувати прагматичні або морально неоднозначні рішення.

Залучення цієї концепції дозволяє проаналізувати такі механізми, як моральне виправдання, евфемістичне формулювання дії, зміщення відповідальності, мінімізація наслідків та виправдання сумнівного рішення посиленням на користь, ефективність або інтереси більшості. Саме ці механізми є важливими для пояснення того, чому особи з вищим рівнем макіавеллізму можуть частіше обирати прагматичні рішення в ситуаціях морального конфлікту.

Опитувальник рівня суб'єктивного контролю (РСК, за Дж. Роттером) як супутня психологічна характеристика.

Додатково в роботі було враховано показник рівня суб'єктивного контролю, що ґрунтується на концепції локусу контролю Дж. Роттера. Цей показник дозволяє описати схильність респондентів приписувати відповідальність за власні рішення собі або зовнішнім обставинам. Інтернальний локус контролю відображає орієнтацію особистості на власну активність, відповідальність і здатність впливати на наслідки власних дій. Екстернальний локус контролю, навпаки, характеризує тенденцію пояснювати події впливом випадковості, обставин, зовнішнього тиску або дій інших людей.

У межах цього дослідження РСК використовувався переважно для описової характеристики вибірки та якісної інтерпретації моральних виборів. Він не розглядався як окрема змінна медіаційного або модераційного статистичного аналізу, а застосовувався як додаткова пояснювальна категорія для розуміння того,

як респонденти можуть інтерпретувати відповідальність за наслідки власного морального рішення.

Математико-статистичний аналіз накопиченого емпіричного масиву даних здійснювався із застосуванням методів описової статистики, частотного та відсоткового аналізу, розрахунку середніх значень, медіани, мінімальних і максимальних показників, а також стандартного відхилення. Для перевірки характеру, напрямку та сили взаємозв'язку між рівнем макіавеллізму та кількістю прагматичних виборів було використано непараметричний метод – коефіцієнт рангової кореляції Спірмена. Цей критерій є доцільним для аналізу рангових і кількісних показників у вибірці обсягом $N = 40$ та дозволяє оцінити наявність монотонного зв'язку між досліджуваними змінними. Розрахунки та статистичні процедури виконувалися за допомогою табличного процесора MS Excel.

особливості прояву макіавеллізму, моральних виборів та супутніх особистісних характеристик молоді

Аналіз результатів емпіричного дослідження розпочинався з детального вивчення та опису демографічної структури сформованої вибірки, а також первинної оцінки загальних тенденцій прояву макіавеллізму й специфіки моральних виборів у респондентів ($N=40$). Застосування методів описової статистики та частотного розподілу дозволило здійснити якісну оцінку та квантифікацію отриманих даних.

Для проведення дослідження було сформовано емпіричну вибірку, до якої увійшли 40 респондентів – здобувачі вищої освіти денної та заочної форм навчання Університету імені Альфреда Нобеля. Усі учасники дослідження за своїм онтогенетичним статусом перебувають у межах раннього дорослого віку (від 18 до 29 років).

Гендерний та віковий розподіл емпіричної вибірки детально представлено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Демографічна характеристика емпіричної вибірки (N=40)

Демографічні показники	Критерії диференціації	Кількість осіб (n)	Відсоткова частка (%)
Стать	Чоловіча стать		
	Жіноча стать		
Вікові групи	18–21 рік (молодша група)		
	22–29 років (старша група)		
Всього	Загальний обсяг вибірки		

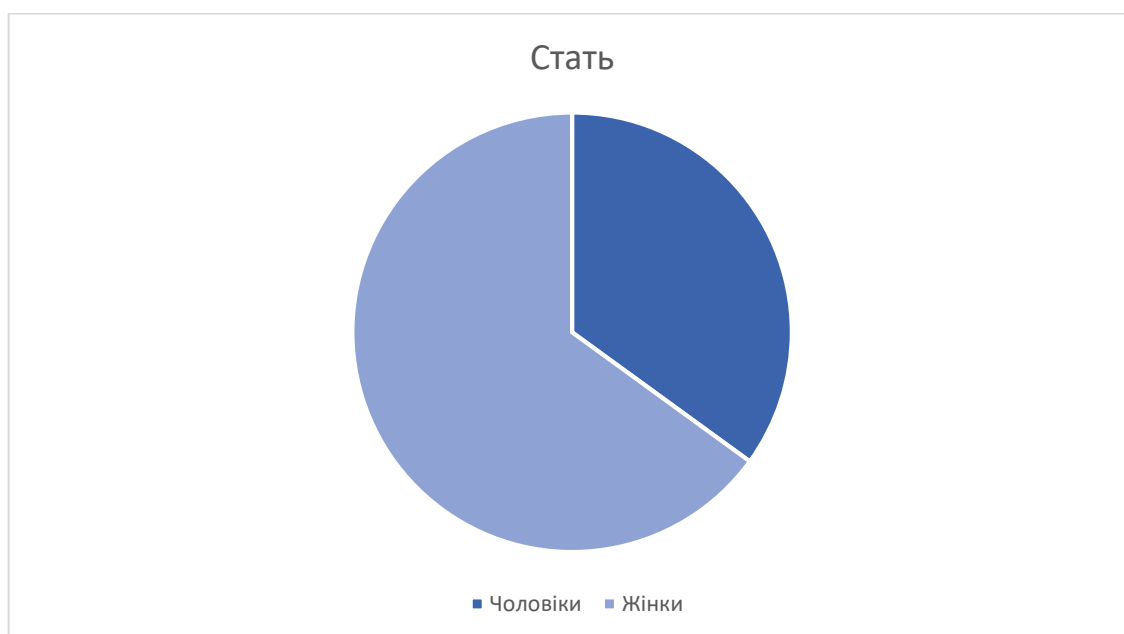

Рис. 2.1 – Демографічна характеристика емпіричної вибірки

Як демонструють дані таблиці 2.1, у гендерній структурі вибірки дещо переважають жінки 65,0% (26 осіб), тоді як чоловіки становлять 35,0% (14 осіб), що відображає загальну специфіку розподілу студентів на гуманітарних та соціально-поведінкових напрямках підготовки в закладі вищої освіти.

За віковим критерієм більша частина респондентів (55,0% / 22 осіб) належить до діапазону 18–21 рік, що відповідає періоду навчання на бакалавраті та активному етапу первинної професійної соціалізації. Старша вікова група (22–29 років) становить 45,0% (18 осіб) – це переважно магістранти та працююча молодь, чия

система моральних орієнтирів уже зазнала первинного шліфування в реальних трудових і соціальних відносинах. Однорідність вибірки за соціальним статусом (студентство) дозволяє мінімізувати вплив сторонніх професійних та матеріальних чинників на характер моральних суджень.

Після первинного аналізу демографічного складу було досліджено характер розподілу рівнів макіавеллізму за методикою «МАСН-IV» Р. Крісті та Ф. Гайс (у модифікації В. Знакова). Інтегральні показники респондентів за шкалою були диференційовані за трьома рівнями: низький (до 59 балів), середній (60–69 балів) та високий (70 балів і більше). Кількісний та відсотковий розподіл досліджуваних за цими рівнями представлено в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Розподіл респондентів за рівнями вираженості макіавеллізму (N=40)

Рівень макіавеллізму	Діапазон балів	Кількість осіб (n)	Відсоткова частка (%)
Високий рівень	70 і більше		
Середній рівень	60–69		
Низький рівень	до 59		
Всього	—		

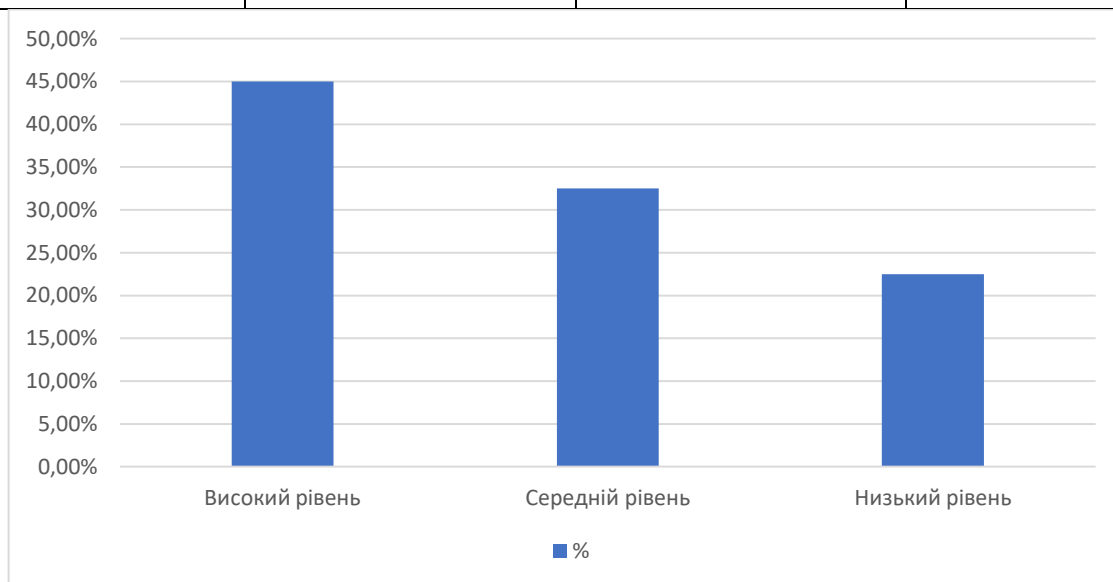

Рис. 2.2 – Розподіл респондентів за рівнями вираженості макіавеллізму

Аналіз даних таблиці 2.2 свідчить про виражене зміщення показників у бік високого (45,0%) та середнього (32,5%) рівнів макіавеллізму. Сумарно понад 77% опитаних осіб раннього дорослого віку виявляють помірну або високу готовність

до використання інструментальних, маніпулятивних стратегій у міжособистісній взаємодії.

Такий результат відображає специфіку соціалізації сучасної молоді в умовах висококонкурентного соціального середовища та загальної соціокультурної невизначеності. В даному контексті елементи макіавеллістичної спрямованості (цинізм щодо людської природи, гнучкість у дотриманні моральних догм) можуть виступати специфічними механізмами адаптації особистості, що забезпечують досягнення індивідуальної автономії та захист власних інтересів.

Для більш глибокого розуміння структури феномену макіавеллізму було проведено аналіз відповідей на окремі твердження опитувальника МАСН-IV, які отримали найбільшу згоду серед респондентів. Зокрема, високі бали було зафіксовано за пунктами, що відображають прагматизм («Найкращий спосіб поводитися з людьми – це говорити їм те, що їм приємно») та цинічне сприйняття мотивів інших людей («Кожен, хто повністю довіряє комусь іншому, наражається на неприємності»). Це підтверджує, що ядром макіавеллізму у досліджуваній вибірці виступає не деструктивна агресія, а захисний соціальний прагматизм та обережність.

На наступному етапі дослідження було проаналізовано особливості прийняття рішень респондентами у ситуаціях гострого ціннісного конфлікту за допомогою авторського блоку модельованих моральних дилем. Кожна з 5 пред'явлених дилем фіксувала готовність суб'єкта обрати або варіант А (прагматичний, утилітарний вибір, спрямований на практичну ефективність), або варіант Б (етичний, деонтологічний вибір, заснований на неухильному дотриманні морального правила).

Загальні результати розподілу відповідей за кожною з п'яти модельованих дилем представлено в таблиці 2.3.

Детальний аналіз даних таблиці 2.3 дозволяє диференціювати особливості моральних суджень молоді залежно від контексту ситуації. Найбільший відсоток прагматичних (утилітарних) рішень зафіксовано у дилемі «Жертва заради більшості» (65,0%) та дилемі «Ефективність чи лояльність» (60,0%).

Співвідношення прагматичних та етичних виборів за кожною моральною дилемою (N=40)

Назва та зміст моральної дилеми	Прагматичний вибір	Етичний вибір	Переважаюча тенденція прийняття рішень
1. Дилема «Ефективність чи лояльність» (ситуація звільнення неефективного працівника-друга)			Орієнтація на інструментальну ефективність бізнесу
2. Дилема «Ціна мовчання» (приховування порушення партнера задля спільної вигоди)			Переважання конвенційної чесності та етичних норм
3. Дилема «Генератор» (розподіл обмеженого ресурсу в кризі: собі чи натовпу)			Помірне зміщення в бік прагматичного виживання
4. Дилема «Жертва заради більшості» (ризик однією людиною задля порятунку багатьох)			Виражений утилітаризм (максимізація користі)
Дилема «Інформаційний контроль» (тимчасове приховування правди задля успіху справи)			Незначне переважання етичного вибору

Це вказує на те, що у ситуаціях, де на шальках терезів перебуває загальна ефективність системи або порятунок більшої кількості людей, особи раннього дорослого віку схильні керуватися логікою утилітаризму (мінімізація сумарних втрат), легко відходячи від жорстких деонтологічних заборон.

Натомість дилема «Ціна мовчання» продемонструвала зворотну тенденцію: 65,0% респондентів обрали етичний варіант дій, відмовившись від приховування порушень заради фінансової вигоди. Це свідчить про наявність базових внутрішніх моральних бар'єрів, пов'язаних із прямою неправдою та кримінальними чи репутаційними ризиками.

На основі інтегрального балу за всіма п'ятьма дилемами (де кожна прагматична відповідь оцінювалася в 1 бал) було визначено загальний розподіл респондентів за типами моральних виборів (таблиця 2.4).

Таблиця 2.4

Загальний розподіл респондентів за типами моральних виборів (N=40)

Тип морального вибору	Кількість балів	Кількість осіб (n)	Відсоткова частка (%)
Переважаю пражматичний	4–5 балів		
Змішаний (ситуативний)	2–3 бали		
Переважаю етичний	0–1 бал		
Всього	—		

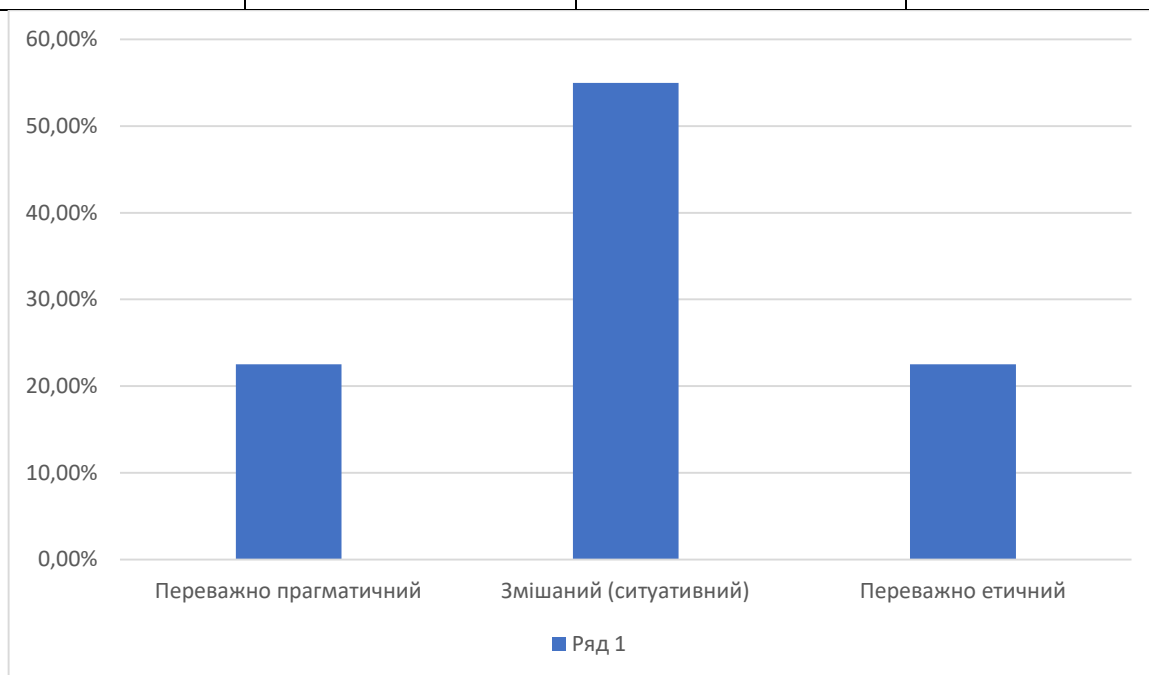

Рис. 2.4 – Загальний розподіл респондентів за типами моральних виборів

Як демонструють дані таблиці 2.4, абсолютна більшість досліджуваних молодих людей належить до змішаного (ситуативного) типу морального вибору свідчить про гнучкість та динамічність моральної сфери осіб раннього дорослого віку. Поведінка молоді не є ригідною: вона не підпорядкована тотальному цинізму, але й не керується абстрактним ідеалізмом. Кожен вибір є продуктом оцінки

конкретних умов, наслідків та ризиків ситуації. Полярні групи (суто прагматичний тип – 22,5% та суто етичний тип – 22,5%) мають приблизно однакову представленість, виступаючи крайніми векторами розвитку моральної свідомості у період ранньої дорослості.

Додатковим діагностичним інструментом дослідження виступив опитувальник «Рівень суб'єктивного контролю» (РСК), базові положення якого ґрунтуються на концепції інтернал-екстернального локусу контролю Дж. Роттера. Дана методика дозволяє диференціювати респондентів за ступенем їхньої готовності брати на себе персональну відповідальність за події власного життя (інтернальність) або ж схильності приписувати авторство результатів діяльності зовнішнім чинникам, іншим людям та випадковому збігу обставин (екстернальність).

Повна версія опитувальника містить 44 твердження, які після процедури підрахунку «сирих» балів переводяться у стандартну шкалу стенів (від 1 до 10 балів). Для нашого дослідження ключове значення має показник загальної інтернальності, який інтегрує загальний профіль суб'єктивного контролю особистості. Розподіл усіх 40 респондентів досліджуваної вибірки за рівнями локусу контролю представлено в таблиці 2.5.

Емпіричні дані, зведені у таблиці, демонструють, що найбільш чисельною у досліджуваній групі є категорія студентів із вираженим екстернальним локусом контролю, яка охоплює 40,0% вибірки (16 осіб). Ці молоді люди схильні перекладати відповідальність за свої життєві траєкторії, прорахунки та етичні рішення на макросоціальні умови, дії оточуючих чи зовнішній тиск обставин.

Адаптивний (змішаний) тип суб'єктивного контролю зафіксовано у 35,0% респондентів (14 осіб), що вказує на їхню здатність гнучко розмежовувати сфери особистого впливу та невідконтрольні зовнішні чинники.

Таблиця 2.5

Розподіл студентів вибірки за рівнями суб'єктивного контролю

Визначений рівень локусу контролю	Діапазон у стенах	Кількість респондентів (абс. число)	Питома вага у вибірці (відсотки)
Низький рівень (Екстернальний локус)	1 – 4 стени	16 осіб	
Середній рівень (Адаптивний локус)	5 – 6 стенів	14 осіб	
Високий рівень (Інтернальний локус)	7 – 10 стенів	10 осіб	
УСЬОГО	1 – 10 стенів	40 осіб	

Високі інтернальні показники виявили лише 25,0% опитаних (10 осіб). Вони чітко усвідомлюють себе авторами власних вчинків, що виступає надійним внутрішнім бар'єром для використання маніпулятивних патернів взаємодії та орієнтує їх на автономні етичні стандарти.

езультати математико-статистичного аналізу взаємозв'язку досліджуваних феноменів

Центральним завданням емпіричного етапу нашого дослідження виступала статистична перевірка системи висунутих гіпотез та встановлення реального характеру взаємозв'язку між рівнем макіавеллізму та специфікою прийняття рішень у ситуаціях морального вибору в осіб раннього дорослого віку.

Для математичного обґрунтування виявлених тенденцій первинні матриці даних усіх 40 респондентів за методикою «MACH-IV» та авторським блоком модельованих дилем були піддані процедурі кореляційного аналізу. Зважаючи на те, що обсяг вибірки становить менше 50 осіб ($N=40$), а змінні виміряні за порядковими та інтервальними шкалами й не демонструють строго нормального розподілу, як найбільш адекватний математичний інструмент було застосовано непараметричний критерій – коефіцієнт рангової кореляції Спірмена (позначається як r_s).

Первинним кроком статистичної обробки даних виступив аналіз розподілу узагальнених показників за обома методиками, результати якого зафіксовано в таблиці 2.6.

Таблиця 2.6

Зведена матриця первинних статистичних показників досліджуваних змінних ($N=40$)

Психодіагностичні змінні дослідження	Середнє значення	Медіана	Мінімальне значення	Максимальне значення	Стандартне відхилення
Загальний бал макіавеллізму					
Загальний бал прагматичних виборів (дилеми)					

Аналіз даних таблиці 2.6 демонструє, що інтегральний показник макіавеллізму у вибірці коливається в широкому діапазоні (від 46 до 85 балів), а середнє значення ($M=66,73$) тяжіє до верхньої межі середнього рівня вираженості риси. Кількість обраних прагматичних утилітарних рішень у блоці моральних дилем варіює від нуля (повністю етичний профіль поведінки) до п'яти балів (абсолютно прагматичний профіль), із середнім показником $M=2,60$.

Результати розрахунку коефіцієнта рангової кореляції між інтегральним показником макіавеллізму та загальним балом прагматичних виборів у дилемах продемонстрували математичну картину, висвітлену в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

**Кореляційна матриця зв'язку інтегрального макіавеллізму та
прагматичних виборів за критерієм Спірмена**

Взаємопов'язані змінні	Показники статистичного зв'язку	Кількість прагматичних відповідей у моральних дилемах
Інтегральний бал макіавеллізму (за методикою)	Коефіцієнт кореляції Спірмена (r_s)	
	Рівень статистичної значущості (p)	

Отриманий результат підтверджує головну гіпотезу нашого дослідження. Виявлена математична закономірність свідчить, що макіавеллізм як диспозиційна властивість особистості виступає потужним внутрішнім регулятором поведінки та прийняття рішень у осіб раннього дорослого віку.

Зростання показників макіавеллізму безпосередньо пов'язане зі збільшенням схильності до вибору прагматичних, інструментальних та утилітарних варіантів вирішення складних етичних ситуацій. Респонденти з високим рівнем макіавеллізму в процесі розв'язання моральних дилем виявляють виражену тенденцію керуватися принципом прагматичної доцільності, де кінцева мета, організаційна вигода або раціональний результат стають домінуючими чинниками,

що переважають над абстрактними деонтологічними, формально-етичними чи гуманістичними нормами.

Моральна сфера особистості в період ранньої дорослості є занадто складною, багатоаспектною системою, яка не підпорядковується одній єдиній особистісній рисі. Коли молода людина стикається з реальним моральним конфліктом, її кінцевий вибір (на користь етичного чи прагматичного варіанта) формується під впливом комплексу додаткових чинників, серед яких особливе місце посідає ситуативний контекст та специфіка сприйняття кожної окремої проблеми.

Для більш детального аналізу цієї закономірності звернулися до методу порівняння полярних груп респондентів. Було виділено дві групи: групу осіб із високим рівнем макіавеллізму (18 осіб, які набрали 70 балів і більше) та групу з низьким рівнем макіавеллізму (9 осіб, які набрали менше 59 балів). На основі цього було підраховано середній бал прагматичних відповідей у дилемах для кожної групи окремо (максимально можливий бал – 5). Результати порівняння представлено в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8.

Порівняння середніх балів прагматичних виборів у полярних за рівнем макіавеллізму групах

Досліджувані групи респондентів	Кількість осіб у групі	Середній бал прагматичних виборів (від 0 до 5)	Опис виявленої емпіричної тенденції
Група з високим макіавеллізмом			Виражене переважання прагматичних рішень
Група з низьким макіавеллізмом			Виражене переважання етичних варіантів поведінки

Як свідчать дані таблиці 2.8, на рівні полярних груп чітко простежується виражена емпірична тенденція: респонденти з високим рівнем макіавеллізму в середньому значно частіше обирають прагматичні, утилітарні варіанти дій ($M =$

3,67), тоді як особи з низьким рівнем макіавеллізму демонструють переважання етичних рішень ($M = 0,56$). Ця розбіжність додатково підтверджує виявлений кореляційний зв'язок між рівнем макіавеллізму та кількістю прагматичних виборів.

Щоб зрозуміти, у яких саме ситуаціях високий макіавеллізм найсильніше виявляє себе у поведінці, було проведено якісний аналіз розподілу відповідей у полярних групах за кожною з 5 моральних дилем окремо. Отримані дані деталізовано у таблиці 2.9.

Таблиця 2.9

**Розподіл прагматичних та етичних виборів у полярних групах
респондентів за окремими дилемами**

Назва та зміст моральної дилеми	Група з високим макіавеллізмом (n=18)Варіант А (Прагматичний)	Група з високим макіавеллізмом (n=18)Варіант Б (Етичний)	Група з низьким макіавеллізмом (n=9)Варіант А (Прагматичний)	Група з низьким макіавеллізмом (n=9)Варіант Б (Етичний)
1. «Ефективність чи лояльність»				
«Ціна мовчання»				
3. «Генератор»				
4. «Жертва заради більшості»				
5. «Інформаційний контроль»				

Дані таблиці 2.9 чітко демонструють, що особи з високим рівнем макіавеллізму значно частіше обирають прагматичні рішення у всіх представлених моральних дилемах порівняно з респондентами з низьким рівнем макіавеллізму. Найбільш виражена поширеність прагматичних виборів у групі з високим макіавеллізмом зафіксована в дилемах «Ефективність чи лояльність» та «Жертва заради більшості», де прагматичний варіант обрали 15 респондентів з 18, що становить 83,3%. Це свідчить про виражену орієнтацію цієї групи на результат,

функціональну доцільність та готовність поступатися етичними міркуваннями в ситуаціях, коли рішення подається як необхідне для ефективності або збереження більшості.

Водночас, у дилемі «Ціна мовчання», яка пов'язана з фінансовими зловживаннями та ризиком порушення закону, частка прагматичних виборів серед респондентів з високим рівнем макіавеллізму була найнижчою – 10 осіб з 18, або 55,6%. Це означає, що навіть у групі з високим рівнем макіавеллізму прагматична орієнтація не є абсолютно однаковою для всіх типів ситуацій. Ризик юридичної відповідальності, репутаційних втрат та можливих негативних наслідків частково обмежує готовність приймати інструментальне рішення. Таким чином, макіавеллізм не виключає раціональної оцінки ризику, а радше поєднує прагматичну орієнтацію з розрахунком можливих наслідків.

Респонденти з низьким рівнем макіавеллізму, навпаки, демонструють переважання етичних відповідей у всіх дилемах. Найбільш виражено це проявилось в дилемі «Ціна мовчання», де жоден респондент з низьким рівнем макіавеллізму не обрав прагматичний варіант, тобто 100% цієї групи віддали перевагу етичному рішення. В інших дилемах кількість прагматичних виборів у цій групі також залишалася мінімальною – від 1 до 2 осіб з 9.

Проведений математико-статистичний та якісний аналіз дозволив уточнити характер взаємозв'язку між макіавеллізмом і моральними виборами. Отримані результати підтверджують наявність статистично значущого прямого монотонного зв'язку між рівнем макіавеллізму та кількістю прагматичних моральних рішень. Водночас цей зв'язок не слід трактувати механічно, оскільки конкретний вибір респондента залежить також від змісту дилеми, рівня ризику, можливих наслідків і суб'єктивної оцінки відповідальності.

сихологічна інтерпретація результатів та практичні рекомендації

Отримані в ході емпіричного аналізу кількісні дані потребують якісної психологічної інтерпретації. З одного боку, результати кореляційного аналізу засвідчили наявність статистично значущого прямого монотонного зв'язку між інтегральним показником макіавеллізму та кількістю прагматичних моральних рішень. З іншого боку, цей зв'язок не слід трактувати механічно або одновимірно, оскільки конкретний моральний вибір респондента залежить також від змісту дилеми, рівня ризику, можливих наслідків і суб'єктивної оцінки відповідальності.

У контексті ранньої дорослості отримані результати доцільно розглядати у зв'язку зі становленням ідентичності, самовизначенням та формуванням власної системи цінностей, що є характерним для цього вікового періоду [56]. Саме тому макіавеллізм у досліджуваній вибірці не можна зводити до прямої «аморальності» або автоматичного руйнування моральної свідомості. Він радше виступає особистісною диспозицією, яка підсилює прагматичну, інструментальну оцінку ситуації та збільшує ймовірність вибору утилітарних рішень.

Зміщення показників вибірки в бік високого та середнього рівнів макіавеллізму (77,5% сукупно) може бути інтерпретоване як прояв соціального прагматизму, обережність у взаємодії та підвищеної орієнтації на контроль ситуації. У сучасному конкурентному й нестабільному соціальному середовищі такі установки можуть виконувати не лише деструктивну, а й адаптивно-захисну функцію, допомагаючи молодій людині знижувати ризики міжособистісної вразливості.

Результати авторського блоку моральних дилем доповнюють цю картину. Переважання змішаного, ситуативного типу морального вибору (55,0%) свідчить про те, що більшість респондентів не демонструє ані повного ціннісного нігілізму, ані жорсткого деонтологічного догматизму. Їхні рішення формуються через оцінку конкретних умов, можливих наслідків, рівня ризику та співвідношення між етичною нормою і практичною доцільністю.

Особливе значення має аналіз окремих дилем. Найвищий рівень прагматичних виборів було зафіксовано в дилемах «Жертва заради більшості» (65,0%) та «Ефективність чи лояльність» (60,0%). Це свідчить про те, що у ситуаціях, де рішення подається як необхідне для збереження більшості, ефективності системи або досягнення значущого результату, респонденти частіше схиляються до утилітарної логіки. Водночас у дилемі «Ціна мовчання» 65,0% респондентів обрали етичний варіант, що вказує на збереження моральних бар'єрів у ситуаціях прямого порушення чесності, закону або довіри.

Порівняння полярних груп показало, що респонденти з високим рівнем макіавеллізму значно частіше обирають прагматичні варіанти рішень, ніж респонденти з низьким рівнем макіавеллізму. Середній бал прагматичних виборів у групі з високим макіавеллізмом становить $M = 3,67$, тоді як у групі з низьким рівнем макіавеллізму – лише $M = 0,56$. Це підтверджує, що макіавеллізм є значущим психологічним чинником прагматизації морального вибору.

Водночас навіть у групі з високим рівнем макіавеллізму прагматична орієнтація не є однаковою для всіх ситуацій. У дилемі «Ціна мовчання» частка прагматичних виборів серед цієї групи була найнижчою – 55,6%. Отже, ризик юридичної відповідальності, репутаційних втрат і негативних наслідків частково обмежує готовність до інструментального рішення. Це свідчить не про “миттєвий перехід” макіавеллістів до нормативної поведінки, а про стримувальний вплив раціональної оцінки ризику.

Орієнтація на інструментальну ефективність та вибірковість у дотриманні етичних стандартів актуалізує розробку цілісної системи практичних рекомендацій, які адресовані фахівцям психологічної служби ЗВО, кураторам академічних груп та адміністрації вищої школи. Практична користь цих рекомендацій полягає у створенні психологічно безпечного освітнього простору, спроможного нівелювати деструктивні міжособистісні маніпуляції та оптимізувати процеси професійної соціалізації студентства. Щоб реалізувати результати емпіричного дослідження на практиці, фахівцям психологічної служби необхідно інтегрувати діагностичні дані (зокрема, виявлену високу схильність до прагматичних виборів за умов

організаційного чи системного тиску) у планування виховної та профілактичної роботи. Первинний етап такої діяльності має бути спрямований на зниження міжособистісної напруженості, розвиток довіри у взаємодії та формування безпечного середовища для відкритого обговорення морально складних життєвих і професійних ситуацій. На індивідуальному рівні практичному психологу слід проводити індивідуальні консультації для студентів із високими показниками за шкалою «МАСН-IV», спрямовуючи роботу на розвиток особистісної рефлексії, етичне самоусвідомлення власних прихованих мотивів, аналіз віддалених наслідків рішень та формування відповідального ставлення до міжособистісної взаємодії, що зрештою допоможе молодій людині відмовитися від експлуаторських стратегій на користь конструктивного партнерства [65].

У межах групової тренінгової роботи, яку практичні психологи мають впроваджувати як факультативні практикуми або елементи занять із психології для студентів усіх спеціальностей, особливу увагу слід приділити реструктуризації когнітивного компонента моральної свідомості респондентів. Замість класичних, малоефективних лекційних занять інформаційного типу, практичний психолог повинен залучати студентів до інтерактивного розбору професійних, академічних та особистісних моральних дилем (використовуючи модельні ситуації, апробовані у цьому дослідженні), де наочно демонструються довгострокові деструктивні наслідки прийнятих прагматичних рішень. Кураторам груп рекомендується інтегрувати метод кейс-стаді та дебати у плани кураторських годин. Такий підхід безпосередньо допомагає учасникам вийти за межі короткозорого прагматичного розрахунку «тут і тепер» та інтегрувати у власну когнітивну схему чітке розуміння того, що стабільність будь-якої соціальної, академічної чи професійної системи неминуче руйнується у разі тотального ігнорування деонтологічних норм. Через механізми психологічної децентрації та відкритої керованої дискусії молода людина вчиться бачити кожну ситуацію очима інших суб'єктів взаємодії, що приносить виразну користь у вигляді руйнування егоцентричної позиції та поступово нівелює суто інструментальне, споживацьке ставлення до оточуючих людей [66].

Розвиток емоційної сфери та емпатійного потенціалу виступає наступним важливим кроком у діяльності психологічної служби ЗВО, оскільки особистість із вираженим макіавеллізмом свідомо блокує емоційний резонанс задля збереження холодної раціональності при здійсненні маніпуляцій. Для роботи з цією проблемою практичним психологам необхідно розробити та провести цикли соціально-психологічних тренінгів, які містять спеціалізовані вправи на розвиток емоційного інтелекту, ідентифікацію власних автентичних почуттів та рефлексію емоційних переживань партнерів по спілкуванню. Користь від реалізації цього кроку полягає в тому, що актуалізація емпатії створює природний, міцний внутрішній бар'єр для цинічної та егоїстичної поведінки суб'єкта. Усвідомлення психологічного болю або дискомфорту іншої людини в результаті маніпуляцій робить використання прагматичних технік когнітивно та емоційно дисонантним для самого студента, змушуючи його обирати більш просоціальні та прозорі форми комунікації в академічному середовищі.

Паралельно з цим зусилля психолога мають орієнтуватися на поступове формування внутрішнього локусу контролю в сфері моральних суджень респондентів. Отримані результати дозволяють припустити, що у респондентів із високим рівнем макіавеллізму моральний вибір може більшою мірою пов'язуватися з оцінкою зовнішніх наслідків, ризику викриття, рівня відповідальності та можливих репутаційних втрат. Це може свідчити про недостатню сформованість внутрішніх механізмів моральної саморегуляції в окремих респондентів, однак не дає підстав трактувати їхній вибір як повну відсутність автономної моральної позиції. Щоб змінити цю тенденцію, психологічний супровід повинен послідовно зміщувати акценти з критерію зовнішньої безпеки, страху покарання або безкарності вчинку на інтернальні критерії – особистісну цілісність, автентичність та самоповагу. Психологам слід реалізувати це через глибоку індивідуальну та групову рефлексивну роботу (наприклад, техніки ведення щоденників самоаналізу, психологічне консультування), під час якої молода людина вчиться усвідомлювати себе як повноцінного, автономного автора власного життєвого шляху. Користь такого

підходу полягає у вихованні особистості, яка несе персональну внутрішню відповідальність за етичний вимір своїх дій незалежно від наявності чи відсутності зовнішнього контролю, санкцій адміністрації чи ризику викриття [67].

На завершення, розробка та практичне впровадження системи психологічних рекомендацій обов'язково має враховувати екстремальний воєнний контекст, який виснажує адаптаційні ресурси студентства та провокує зсув свідомості до жорсткого захисного утилітаризму. Адміністрації ЗВО та керівникам факультетів рекомендується оптимізувати розклад і навчальне навантаження, забезпечити доступ до облаштованих безпечних просторів, а психологічній службі – інтегрувати в освітнє середовище регулярні антистресові заняття з розвитку життєстійкості, навчання технікам саморегуляції, медитації та зниження психоемоційного напруження. Практична цінність цих заходів є базовою передумовою для відновлення загальних гуманістичних орієнтирів молоді. Коли загальний рівень хронічного воєнного стресу під впливом психологічної підтримки суттєво знижується, а почуття стабільності та психологічної безпеки всередині академічної спільноти зростає, у молодій людини зникає гостра підсвідома потреба в активації макіавеллістичних патернів поведінки як інструменту психологічного виживання. Це приносить довгострокову користь усій системі вищої освіти, створюючи сприятливе підґрунтя для гармонізації ціннісно-сислової структури особистості майбутнього фахівця та повернення морального вибору в русло загальнолюдської етики.

Висновки до розділу 2

У другому розділі кваліфікаційної роботи було організовано та проведено емпіричне дослідження взаємозв'язку між рівнем макіавеллізму та особливостями моральних виборів у осіб раннього дорослого віку. Емпірична вибірка становила 40 респондентів віком від 18 до 29 років, що відповідає межах досліджуваного вікового періоду.

Для реалізації завдань дослідження було використано методику MACH-IV для визначення рівня макіавеллізму, авторський блок модельованих моральних дилем для оцінки кількості прагматичних виборів, описову статистику, частотний аналіз та коефіцієнт рангової кореляції Спірмена. Додатково було враховано показники рівня суб'єктивного контролю як супутню психологічну характеристику, що допомагає інтерпретувати особливості відповідальності за моральний вибір.

Аналіз результатів за методикою MACH-IV показав, що у вибірці переважають респонденти з високим і середнім рівнями макіавеллізму: високий рівень виявлено у 45,0% опитаних, середній – у 32,5%, низький – у 22,5%. Це свідчить про помітну представленість у досліджуваній групі установок на прагматизм, стратегічність, обережність у соціальній взаємодії та інструментальне ставлення до ситуацій вибору.

Результати авторського блоку моральних дилем засвідчили переважання змішаного, ситуативного типу морального вибору, який виявлено у 55,0% респондентів. Переважно прагматичний тип зафіксовано у 22,5% вибірки, а переважно етичний – також у 22,5%. Це свідчить про те, що моральні рішення осіб раннього дорослого віку значною мірою залежать від змісту конкретної ситуації, очікуваних наслідків, рівня ризику та співвідношення між етичною нормою і практичною доцільністю.

Математико-статистична обробка результатів засвідчила наявність статистично значущого прямого монотонного зв'язку між інтегральним балом макіавеллізму та кількістю прагматичних виборів у моральних дилемах: $r_s = 0,957$; $p < 0,001$. Отже, головна гіпотеза дослідження про те, що вищий рівень

макіавеллізму пов'язаний зі зростанням схильності до прагматичних, інструментально зумовлених моральних рішень, отримала емпіричну підтримку.

Порівняння полярних груп додатково підтвердило виявлену закономірність. Респонденти з високим рівнем макіавеллізму мали значно вищий середній бал прагматичних виборів ($M = 3,67$), ніж респонденти з низьким рівнем макіавеллізму ($M = 0,56$). Це вказує на те, що макіавеллізм є важливим психологічним чинником прагматизації морального вибору.

Якісний аналіз окремих дилем показав, що цей зв'язок не слід трактувати механічно. Найвищі частки прагматичних рішень спостерігалися в ситуаціях, пов'язаних з ефективністю, збереженням більшості або функціональністю системи. Водночас у ситуаціях прямого порушення чесності, закону або довіри частка прагматичних виборів знижувалася, що свідчить про стримувальний вплив ризику, репутаційних наслідків і моральних бар'єрів.

На основі отриманих результатів було сформульовано практичні рекомендації для психологів, які працюють з молоддю. Вони мають бути спрямовані на розвиток моральної рефлексії, усвідомлення наслідків власних рішень, формування відповідальності, роботу з механізмами морального самовиправдання, розвиток емпатії та профілактику маніпулятивних стратегій поведінки.

На основі виявлених закономірностей було теоретично обґрунтовано цілісну систему прикладних психологічних рекомендацій, спрямованих на мінімізацію деструктивних проявів макіавеллізму в поведінці молоді. Психологічний супровід у середовищі закладу вищої освіти має орієнтуватися на поступове зниження інтерперсональної тривожності респондентів, деконструкцію цинічних настанов щодо людської природи та опрацювання страхів психологічної вразливості, що дозволить знизити потребу в маніпуляціях як захисному екрані. Розвиток когнітивної складності через інтерактивний розбір моральних дилем, актуалізація емпатійного потенціалу через рефлексію чужих переживань та формування внутрішнього локусу контролю виступають провідними векторами гармонізації ціннісно-смислової сфери студентства. Запровадження програм розвитку життєстійкості та зниження рівня психоемоційного напруження в умовах воєнного

стану створює необхідні передумови для стабілізації психічного буття молодих людей та відновлення гуманістичних орієнтирів їхнього особистісного розвитку.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі наведено комплексне теоретичне узагальнення та прикладне розв'язання актуальної науково-практичної проблеми, що полягає у виявленні, математично-статистичному обґрунтуванні та якісному оцінюванні психологічного взаємозв'язку між рівнем макіавеллізму та специфікою прийняття рішень у ситуаціях морального вибору в осіб раннього дорослого віку. Реалізація першого завдання дослідження дозволила здійснити ґрунтовний аналіз еволюції конструкту макіавеллізму в психологічній науці, починаючи від філософсько-політичних ідей Н. Макіавеллі й закінчуючи сучасними концепціями «темної тріади» особистості. З'ясовано, що цей конструкт є складною багаторівневою особистісною диспозицією, яка характеризується хронічним використанням маніпулятивних стратегій у міжособистісній взаємодії, цинічним і скептичним ставленням до людської природи, прагненням до стратегічного контролю та переважанням прагматичної доцільності над загальноприйнятими етичними й деонтологічними нормами. Продовжуючи теоретичний аналіз у межах другого завдання, було всебічно розкрито психологічний зміст морального вибору та моральної дилеми як специфічного предмета дослідження. Моральний вибір визначено як вищий рівень особистісної саморегуляції, що актуалізується в ситуаціях гострого ціннісного конфлікту і вимагає від суб'єкта свідомого надання переваги або жорстким нормативно-правовим правилам (категоричному імперативу), або утилітарно-прагматичним наслідкам дії (консеквенціалізму), тоді як моральна дилема виступає діагностичним простором, де відсутнє однозначно «правильне» рішення, що змушує особистість активувати внутрішні когнітивні й емоційні механізми або запускати процеси морального самовиправдання та відчуження.

У межах третього завдання було детально охарактеризовано психологічні особливості осіб раннього дорослого віку (від 18 до 29 років) як специфічного вікового періоду, сенситивного до вивчення окресленої проблематики. Встановлено, що цей етап онтогенезу, відомий у сучасній науці як період тривалого

повноліття або «emerging adulthood», є критичним для формування особистості, оскільки саме на ньому відбувається інтенсивна кристалізація его-ідентичності, вибудовування довгострокових життєвих стратегій, професійне становлення та остаточне структурування автономної, внутрішньо детермінованої моральної свідомості, що робить молоду людину особливо чутливою до впливу як внутрішніх диспозиційних рис, зокрема макіавеллізму, так і макросоціальних чинників, провокуючи внутрішній конфлікт між прагненням до досягнення життєвого успіху та дотриманням етичних принципів. Реалізація четвертого завдання передбачала безпосередню організацію та проведення емпіричного дослідження рівня макіавеллізму й особливостей моральних виборів у вибірці осіб раннього дорослого віку, яка була сформована зі студентів Університету імені Альфреда Нобеля загальною кількістю 40 осіб. Емпіричний зріз за методикою «МАСН-IV» виявив значне зміщення індивідуальних показників макіавеллізму в бік високого рівню, який зафіксовано у 45,0% респондентів, та середнього рівня вираженості риси, що притаманний 32,5% опитаних, що сукупно становить 77,5% вибірки та свідчить про латентну готовність більшості сучасної молоді до використання інструментальних стратегій у повсякденному житті. Якісна дешифровка відповідей засвідчила, що психологічним змістом макіавеллізму у досліджуваній групі є захисний соціальний прагматизм, обережність у контактах та скепсис щодо оточуючих, які виконують функцію специфічного адаптаційного екрана. Паралельне дослідження моральних суджень за допомогою авторського блоку модельованих дилем зафіксувало домінування змішаного, ситуативно-гнучкого типу морального вибору, який виявили 55,0% опитаних, що вказує на високу пластичність моральної сфери молоді та її контекстну залежність від умов ситуації. Зокрема, у ситуаціях порятунку більшості або збереження системи переважає утилітарна логіка (дилеми «Жертва заради більшості» – 65,0%, «Ефективність чи лояльність» – 60,0%), проте в ситуаціях прямої фінансової нечесності (дилема «Ціна мовчання» – 65,0% етичних відповідей) молодь демонструє етичну стійкість та наявність стабільного конвенційного ядра свідомості, а додатково залучений показник рівня суб'єктивного контролю виявив переважання екстернального

локусу в 40,0% студентів, що відображає тенденцію перекладати відповідальність на зовнішній тиск обставин.

Виконання п'ятого завдання було безпосередньо спрямоване на виявлення та аналіз характеру зв'язку між показниками макіавеллізму та типом моральних виборів студентів. Процедура математико-статистичного аналізу із застосуванням коефіцієнта рангової кореляції Спірмена зафіксувала сильний, статистично значущий прямий зв'язок між інтегральним макіавеллізмом та кількістю прагматичних виборів респондентів ($r_s = 0,957$ при $p < 0,001$), завдяки чому головна гіпотеза дослідження про те, що вищий рівень макіавеллізму пов'язаний зі зростанням схильності до прагматичних, інструментально зумовлених моральних рішень у ситуаціях дилемного вибору, отримала своє повне емпіричне та математичне підтвердження. Глибинний порівняльний аналіз полярних груп підтвердив, що високомакіавеллістичні особистості виявляють інструментальну та вибірково етичність, демонструючи значно вищий середній бал прагматичних рішень ($M = 3,67$), ніж низькомакіавеллістичні респонденти ($M = 0,56$). Водночас у ситуаціях із високими юридичними чи репутаційними ризиками (дилема «Ціна мовчання») частка прагматичних виборів навіть у високомакіавеллістичній групі знижується до 55,6%, що свідчить про стримувальний вплив раціональної оцінки можливих негативних наслідків для себе, а не про принципову зміну внутрішніх моральних орієнтирів.

У межах заключного шостого завдання було узагальнено результати та сформульовано висновки теоретичного і практичного характеру, де теоретико-психологічна інтерпретація дозволила тісно пов'язати виявлені закономірності з екстремальним соціокультурним контекстом повномасштабного воєнного стану в Україні. Тривала безпекова криза та хронічний воєнний стрес провокують природний зсув моральних оцінок студентства у бік утилітаризму, який виступає специфічною когнітивною стратегією захисту від почуття провини та безпорадності перед обставинами. На основі отриманих даних було теоретично обґрунтовано та практично сформульовано цілісну систему прикладних психологічних рекомендацій щодо мінімізації деструктивних проявів

макіавеллізму в поведінці молоді в освітньому просторі закладу вищої освіти. Основними векторами психологічного супроводу визначено зниження інтерперсональної тривожності та внутрішнього напруження респондентів, деконструкцію цинічних настанов і руйнування суто інструментального ставлення до інших людей, розвиток когнітивної складності моральної свідомості через інтерактивний розбір дилем і аналіз довгострокових наслідків рішень, актуалізацію емпатійного потенціалу й розвиток емоційного інтелекту, а також зміщення фокуса уваги з екстернальних критеріїв, таких як ризик викриття чи безкарність, на інтернальні критерії, якими є особистісна цілісність, самоповага та автономна відповідальність за власні вчинки. Впровадження запропонованих програм розвитку життєстійкості та зниження рівня психоемоційного напруження виступає базовою і необхідною умовою для стабілізації психічного буття молоді та відновлення гуманістичного вектора її ціннісного і морального розвитку в сучасних кризових умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- ожко К. І. Макіавеллізм і маніпуляція як споріднені психосоціальні феномени // П
с
ision-Making Across the Lifespan. Annual Review of Psychology. 2025. Vol. 76. P. 475–
х
упаловська В., Доманич М. Когнітивні, афективні та евдемонічні компоненти
пуб'єктивного добробуту жінок з різним рівнем макіавелізму. Вісник Львівського
у
Behaviors in Infrastructure Construction Projects: The Mediating Role of
М
макіавеллі Н. Володар / пер. з італ. А. Перепаді. Київ: Основи, 1998. 288 с.
макіавеллі Н. Флорентійські хроніки / пер. з італ. А. Перепаді. Київ: Основи, 1998.
#92 с.
і
и
у
е
упаловська В. А. Динаміка самореалізації особистості. Вісник Львівського
у
ійчук Ю. Д., Кабусь Н. Д., Кузнєцов М. С. Взаємозв'язок особистісних
властивостей «Темної тріади» з лідерським потенціалом сучасної молоді.
о
р
рбровіна І. В. Макіавеллізм у студентської молоді: соціально-психологічні кореляти.
Вісник ОНУ. Психологія. 2019. Т. 24, № 2. С. 112–120.
Whiting J. J., Whitaker B. G., Levy P. E. The Development and Validation of a New
Machiavellianism Scale // Journal of Management. 2009. Vol. 35, No. 2. P. 219–257.
В
у
а
б

i

a

Paulhus D. L. The Dark Triad of Personality: Identity and Assessment. Social and Personality Psychology. 2004. Vol. 80, Issue 1. P. 155–171. DOI: 10.1037/0022-3514.80.1.155.

Snason P. K., Webster G. D. The Dirty Dozen: A Concise Measure of the Dark Triad // Psychological Assessment. 2010. Vol. 22, Issue 2. P. 420–432. DOI: 10.1037/a0019265.

s

o

Пайчук, Ю., Кузнецов, М., Кабусь Н. Факторна структура та психологічні особливості лідерської позиції майбутніх освітян. Психологічний часопис, 11(5), 20–26. URL: <https://doi.org/10.31108/1.2025.11.5.1>

Вашук В. Особливості соціальних потреб та оцінок осіб юнацького віку з різним рівнем переживання самотності. Психологія і суспільство. 2017. № 3 (45). С. 104–110.

©

Barafi Zadegan M., Azizi Z. Empathy and the Dark Triad: A meta-analysis of profiles and social behavior. Behavioral Sciences. 2024. Vol. 14, № 3. Art. 182. URL: <https://doi.org/10.3390/bs14030182>

и

Упаловська В. А. Психологічне благополуччя та макіавеллізм: особливості

в

Вичушник О. Л., Руденок О. С., Сєдих К. В. Когнітивно-поведінкові патерни

и

и

Ременчуцька М. К., Маркіна С. І. Особистісні чинники схильності до брехні та маніпулювання. Габітус. 2022. №39. С.2012-2016.

Lasco-Belled A., Tejeda-Gallardo C., Alsinet C., Rogécza R. Links of subjective and Personality. 2024. Vol. 92, № 2. P. 584–600.

©

и

King. Annual Review of Psychology. 2001. Vol. 52. P. 141–166

и

и

и

ockwood P. L., van den Bos W. The Neurobiology of Prosocial Learning. Annual Review of Psychology. 2012. Vol. 63. P. 119–142.

Грегорій О. С. Макіавелізм у трудових колективах: чинники і наслідки. Український психологічний журнал. 2023. № 1. С. 58–68.

Григорук О. І. Психологічні аспекти моральної спрямованості особистості. Генеза розвитку особистості. 2011. С. 293–297. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/8530/>

Granter E. Cooperative Property Rights and Development: Evidence from Land Reform in Ethiopia. Journal of Development Economics. 2010. Vol. 97. P. 1–15.

Григорук В. А. Психологічна модель сексуальності. Матеріали III Всеукраїнського психологічного конгресу з міжнародною участю « Особистість у сучасному світі». ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2015. Ч. 2. С. 55-59.

Григорук Т. В. Психологічні особливості переживання самотності в дорослому віці: теоретичні аспекти. Психологія. 2018. № 1. С. 1–10.

Gras-Belled A., Tejeda-Gallardo C., Alsinet C., Rogécza R. Links of subjective and objective personality. 2024. Vol. 92, № 2. P. 584–600

Григорук А. Р., Боярко В. В. Information and Communication Technologies in Modern Society. Journal of Information Technology. 2023. Vol. 18. P. 1–10.

Григорук Х., Кос І., Ахмедова А. Оцінювання масштабованості голосових ембедінг-моделей у біометричних системах верифікації мовця. Кібербезпека: освіта, наука, інновації. 2024. № 1. С. 1–10.

Григорук Н. Актуальність розвитку лідерського потенціалу особистості в системі освіти. 2024. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/16027>

Григорук С. Моральна самосвідомість як основа автентичного професійного розвитку студентів в процесі духовного зростання // Наукові записки Національного університету «Київська мова». 2023. № 1. С. 1–10.

Григорук В. А. Динаміка самореалізації особистості. Вісник Львівського університету. 2019. № 1. С. 1–10.

університету. Серія філософські науки. 2003. Вип. 5. С. 513-520.URL:

ойчук Ю. Д., Наumenко Н. В. *Підготовка майбутніх учителів до формування духовного здоров'я молодших школярів: теоретико-методичні аспекти* :

м

о

д

бержавна служба статистики України. Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2024 році: Статистичний збірник. Київ, 2025. 82 с. URL:

р

в

фун М. В. Психологічні чинники розвитку альтруїстичної спрямованості особистості : дис. ... д-ра філософії. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка

н

айченко М. Емпіричне дослідження психологічних особливостей чинників

п

фун М. В. *Структура альтруїстичної спрямованості особистості.*

в

р

р

івчин М. В. Психологія відповідальної поведінки особистості: монографія. Івано-

ф

р

н

ивленко І. Г., Алексєєва О. Р. Педагогічні умови оптимізації процесу формування моральної свідомості сучасної студентської молоді. Грааль науки. 2024. № 38. С. 318–325.

н

ичний І. Л. Почуття провини та моральний розвиток особистості: психолого-педагогічні аспекти. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. 2020. № 188. С.

н

н

б

аукша Л. М. Соціальний інтелект і моральне самовизначення студентів. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2020. № 4. С. 78–85.

авула Р. Моральні орієнтири професійного становлення студентів. Проблеми гуманітарних наук. Психологія. 2020. Вип. 47. С. 110–118.

авленко В. Г. Психологічні предиктори розвитку моральної свідомості старшокласників в умовах війни. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Психологія. 2026. С. 1–12.

оніаєва Л. Духовно-моральні аспекти професійної соціалізації студентів-психологів. Психологія і особистість. 2021. № 1. С. 120–128.

авленко І. Г., Алексєєва О. Р. Формування моральної свідомості студентської молоді: п

аукша Л. М. Моральне самовизначення студентів у системі цінностей. Науковий д

іничний І. Л. Моральний розвиток особистості та почуття провини. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. 2020. № 188. С. 155–160.

н

и

к

ч

ж

д

у

у

м

б

в

и

ДОДАТКИ

Додаток А

Узагальнені індивідуальні результати респондентів

№ респондента	Вік	Стать	Бал	Рівень макіавеллізму	Кількість прагматичних виборів
		Жіноча		Високий	
		Чоловіча		Високий	
		Чоловіча		Високий	
		Жіноча		Високий	
		Чоловіча		Високий	
		Жіноча		Високий	
		Жіноча		Високий	
		Чоловіча		Високий	
		Жіноча		Високий	
		Жіноча		Високий	
		Чоловіча		Високий	
		Жіноча		Високий	
		Жіноча		Високий	
		Чоловіча		Високий	
		Жіноча		Високий	
		Жіноча		Високий	
		Жіноча		Високий	
		Чоловіча		Високий	
		Жіноча		Високий	
		Жіноча		Середній	
		Чоловіча		Середній	
		Жіноча		Середній	
		Жіноча		Середній	
		Чоловіча		Середній	

		Жіноча		Середній	
		Жіноча		Середній	
		Чоловіча		Середній	
		Жіноча		Середній	
		Жіноча		Середній	
		Чоловіча		Середній	
		Жіноча		Середній	
		Жіноча		Середній	
		Чоловіча		Низький	
		Жіноча		Низький	
		Жіноча		Низький	
		Чоловіча		Низький	
		Жіноча		Низький	
		Жіноча		Низький	
		Чоловіча		Низький	
		Жіноча		Низький	
		Чоловіча		Низький	

Наведені в додатку А результати є узагальненою таблицею індивідуальних показників, на основі яких здійснювався описовий та кореляційний аналіз у другому розділі роботи.